

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXI — leto 1975/76 — št. 3

Jezik in slovstvo

Letnik XXI, številka 3

Ljubljana, november 1975/76

Časopis izhaja mesečno od septembra do maja (8 številki)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Matjaž Kmecl, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Berta Golob (metodika), Breda Pogorelec (jezikoslovje), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik Ivo Gaul

Tiska Aero, kemična, grafična in papirna industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 48.— din, polletna 24.— din, posamezna številka 6.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 24.— din

Za tujino celoletna naročnina 100.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto, Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Revijo gmotno podpira Kulturna skupnost SRS, razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije Republiška izobraževalna skupnost SRS

Vsebina tretje številke

Razprave in članki

65 Novi častni člani SDS

67 *Breda Pogorelec* Ob novem učnem načrtu — semantika stavka

71 *Stane Suhadolnik* Knjižni jezik v variantah Kraigherjeve Školjke

76 *Ivanka Kozlevčar-Černelič* O funkciji glagolov z oslabljenim pomenom tipa biti

Zapiski, ocene in poročila

82 *Savin Jogan* O slovenščini v javni rabi

83 *Breda Pogorelec* Teze za simpozij

86 *Franc Šebjanič* Trubariana v Bratislavi

87 *Jože Koruza* Publikacije v spomin na nemškega slavista in balkanologa A. Schmausa

90 *Ivanka Koželj* Poročilo o poletnih slavističnih seminarjih v Zagrebu-Dubrovniku in Beogradu

Spomini

93 *Joža Mahnič* Nekaj spominov na profesorja Koblarja

96 *Ciril Jeglič* Iz tišine na Žalah

Vprašali ste

3/3 *M. P.* Kaj je size?

3/3 *Matjaž Kmecl* Odgovor

3/4 V oceno smo prejeli

NOVI ČASTNI ČLANI SDS

Na postojnskem slavističnem zborovanju ob 40-letnici SDS je članstvo na predlog republiškega odbora SDS imenovalo za častne člane najzaslužnejše slaviste oziroma delavce s tega področja (dosedanji člani so Anton Bajec, Marja Boršnik, Alfonz Gspan, Bratko Kreft, Janko Lavrin in Anton Slodnjak). Diplome častnih članov so jim bile podeljene na svečanosti 21. 11. 1975 v Ljubljani.

France Bezljaj je s svojim znanstvenim delom posegel na vsa področja slovenske lingvistike, vendar je njegovo osrednje zanimanje usmerjeno v primerjalno slovansko jezikoslovje. Kot naš prvi strokovnjak za toponomastiko je izdal obsežno razpravo o slovenskih vodnih imenih. Že vrsto let intenzivno pripravlja slovenski etimološki slovar, katerega prvi zvezki so tik pred izidom, medtem ko je v domačem in tujem znanstvenem tisku objavil vrsto dragocenih etimoloških razprav, nastalih iz gradiva za slovar. S tem delom si je pridobil znanstveni ugled doma in v tujini in bil izvoljen za rednega člana slovenske akademije znanosti in umetnosti in več drugih akademij. Ureja tudi jugoslovansko onomastično glasilo.

France Dobrovljc je s svojim bibliografskim, cankaroslovnim, kulturno in literarno informativnim ter knjižničarskoorganizacijskim delom — v veliki meri je njegovo delo ena najodličnejših slovenskih knjižnic — Slovanska knjižnica v Ljubljani, prispeval slovenski slavistični stroki toliko tehten in viden delež, da ga že ta delež sam uvršča med odlične člane našega društva.

Janko Jurančič je osrednja osebnost slovenske srbokroatistike. Po eni strani se kot univerzitetni učitelj znanstveno pogloblja v problematiko južno-slovanske filologije, po drugi strani pa dolga leta skrbi za kvalitetne učbenike srbohrvatskega jezika za srednje šole. Ob monografiji o kajkavskem dialektu je njegovo osrednje strokovno delo srbohrvaško-slovenski in slovensko-srbohrvaški slovar, ki je zlasti zaradi obravnave besednih naglasov cenjen tudi v srbohrvaških strokovnih krogih v Jugoslaviji in na tujem. Prof. Jurančič je tudi glavni urednik akademijskega slovarja slovenskega jezika. Ob svoji mnogostranski in bogati strokovni dejavnosti se je aktivno udeleževal dela v SDS in društvu nekaj časa tudi predsedoval.

Bogo Komelj je kot dolgoletni upravnik novomeške študijske knjižnice zbral in uredil pod streho te knjižnice velikansko, za slavistično stroko pomembno gradivo, pomagal postaviti na noge številne šolske in podeželske krajevne knjižnice in ne nazadnje tudi novomeško slavistično društvo; bil je eden prvih slovenskih knjižničarjev na osvobojenem ozemlju med NOB, kjer je dobil to zadolžitev potem, ko je postal triletni zapore in internacijo. To njegovo delo, sicer skromno in manj opazno, upravičuje in utemeljuje posebno priznanje, ki mu ga z izvolitvijo za svojega častnega člana izreka SDS.

Uroš Kraigher je doslej kot pobudnik in urednik knjižne zbirke Kondor opravil velikansko in dragoceno delo. S svojim slavističnim znanjem in kritičnim pa dovolj širokim odnosom je poskrbel, da smo že doslej v več ko sto petdesetih zvezkih dobili Slovenci, še posebej šolniki in učenci, najdragocenejše iz slovenske, jugoslovanske in svetovne klasike, vse opremljeno s strokovnimi spremeni besedami in razlagami. Takšna redna zbirka, nad katero bdi tudi po gmotni

plati, da je namreč kar se da dostopna, nedvomno bogato prispeva vsebini in tehtnosti književnostnega pouka, zraven pa tudi kulturnemu profilu današnjega Slovencea nasploh.

Janez Logar se je z nekaterimi razpravami, leksikalnimi članki in zlasti komentiranimi izdajami zbranih del Janeza Trdine in Janeza Mencingerja uvrstil med vidne slovenske literarne zgodovinarje. S svojim delom v Narodni in univerzitetni knjižnici, z dolgoletnim izdajanjem Slovenske bibliografije in s temeljnim bibliotekarskim učbenikom pa je tudi med našimi prvimi strokovnjaki v bibliotekarstvu in posebej v bibliografiji. Ob svojem poklicnem in znanstvenem delu pa je bil med najaktivnejšimi člani SDS skozi vseh štirideset let njegovega obstoja, že v predvojnih letih odbornik, pozneje tudi blagajnik in tajnik.

Boris Merhar, dolgoletni profesor Pedagoške akademije v Ljubljani, se je v slovenistični znanosti uveljavil kot izjemno zanesljiv raziskovalec raznorodne tematike. Njegovo osrednje zanimanje velja slovenski ljudski pesmi in najvidnejši dosežek tega zanimanja je razprava o ljudski pesmi v Zgodovini slovenskega slovstva I (1956). Vse pozornosti vredne so njegove opombe k Izbranim delom Ivana Cankarja v desetih knjigah (1951—1959), posebno mesto imajo Merharjeve verzološke študije. V zadnjih tridesetih in več letih je domala edini slovenist, ki uspešno posega na to skoraj nenačeto, a nadvse pomembno področje naše literarne vede.

Fran Petrè je znanstveno raziskovalno pozornost usmeril predvsem na tri obdobja naše literarne in kulturne preteklosti: na 19. stoletje z obsežno publikacijo Poskus ilirizma pri Slovencih (1939), na literaturo naše moderne — tu ga je pritegnil zlasti Cankar, ki ga je obravnaval s sociološko biografskega, politično ideološkega in umetniško interpretativnega stališča — in na slovenski ekspresionizem. Njegove tehtne študije iz tega obdobja naše literature napovedujejo širše monografsko delo. Posebna zasluznost gre dr. Petretu kot visošolskemu učitelju za posredovanje dosežkov slovenistike na jugoslovanskih univerzah. Vrsto let je predaval na filozofskih fakultetah v Skopju in Zagrebu.

Viktor Smolej je bil dolga leta eden najbolj delavnih članov našega strokovnega društva in eden izmed ustanoviteljev strokovnega glasila Jezik in slovstvo.

Enako znano in priznано je njegovo nenavadno bogato in tehtno slovakistično delo, dalje njegov leksikološki in strokovno publicistični delež slovenski slavistiki (npr. obsežna zgodovina slovenskega slovstva 1941—45). To vse ga že dolgo potrjuje kot enega najuglednejših slovenskih slavistov.

Franc Sušnik je po drugi svetovni vojni organiziral bogato kulturno življenje v svoji najožji domovini Mežiški dolini. Razen gimnazije na Ravnah je njegova najpomembnejša zasluga Študijska knjižnica v tem mladem slovenskem mestu, ki zaradi sistematičnosti zbiranja gradiva za kulturno zgodovino Koroške in ob pomanjkanju podobne ustanove na avstrijskem Koroškem opravlja nenadomestljivo poslanstvo. Knjižnica se je v razmeroma kratkem času razvila do takšne mere, da bi že mogla prerasti v inštitut za preučevanje slovenske koroške kulture. Razen tega je dr. Sušnik vseskozi nesebičen svetovalec vsem raziskovalcem koroške problematike, da pa je eden njenih najboljših poznavalcev, izpričuje tudi njegova strokovna publicistika.

Silva Trdinova je z vztrajnim, včasih spričo osebne skromnosti kar neopaznim, vendar zmeraj strokovno temeljitim, zagnanim in človeško poštenim delom prispevala nespregledljiv delež slovenski literarni vedi in še bolj didaktiki in metodiki pouka slovenščine na naših šolah. Ustrezno strokovno literaturo je obogatila z vrsto dognanih besedil, med katerimi je njen književnoteoretski učbenik že poldrugo desetletje temeljno besedilo te vrste za šolsko rabo. In ne nazadnje zaokroža njeno podobo svoječasno delo za Slavistično društvo Slovenije.

Josip Vidmar je najvidnejša osebnost novejše slovenske književne kritike, marsikatero njegovo delo pa okvire kritičnih in polemičnih zapisov celo presega. Monografske razsežnosti ima predvsem njegova knjiga o Župančiču, pa tudi esej o Prešernu. Iz Vidmarjeve esejistike, ki načenja širša in temeljna kulturna vprašanja, je zlasti pomembna knjiga o slovenskem narodnem vprašanju (iz tridesetih let). Tenak posluh za stilne posebnosti in vrednote književnih umetnin izpričujejo številni njegovi prevodi, predvsem iz ruske književnosti in iz Molièrovega komediografskega opusa. Kot predsednik SAZU je že vrsto let osrednja osebnost slovenskega znanstvenega sveta in njegov reprezentativni zastopnik v mednarodnem znanstvenem sodelovanju.

Anton Vratuša je bil tik pred zadnjo vojno ena najvidnejših mlajših osebnosti v slavističnem seminarju, organizator Osvobodilne fronte v njem oziroma njen vojaški vodja. V sebi je srečno združeval velike strokovne sposobnosti, o čemer zgovorno priča njegovo dialektološko in literarnozgodovinsko delo, ki je bilo v svojem času izjemno strokovno in miselno napredno, ter politično organizacijsko dejavnost, dopolnjeno z osebnim pogumom. S svojim osebnim zgledom in dejavnostjo v stroki in zunaj nje je ena tistih osebnosti, ki so nenavadno mnogo prispevale k družbenemu ugledu slovenske slavistike.

Breda Pogorelec

Filozofska fakulteta v Ljubljani

OB NOVEM UČNEM NAČRTU – SEMANTIKA STAVKA

O. Predmet novejših jezikoslovnih raziskav je semantika kot tisto področje, ki naj do globin razodene bistvo jezika kot glavnega človekovega izrazila. V okviru pomenoslovnih študij je posebno poglavje semantika stavka. Pojem *stavka* pomeni v teh raziskavah ne samo stavčni vzorec, ampak tudi njegovo aktualno realizacijo; v nekaterih vrstah semantičnih raziskav pa gre seveda predvsem za analizo semantike stavčnega vzorca in aktualizacije niso bistvene.

Semantika stavka kot posebna disciplina skuša torej z različnimi metodami razkrivati pomenske osnove številnih skladenjskih zvez in jih zvesti na skupni po-

menski imenovalec. Njena dognanja so posebej pomembna za študij in učenje stilistike; in sicer tako za razbiranje in razumevanje posameznih skladenjskih oblik in njih realizacij v besedilu — kakor za ozaveščanje učenčeve jezikovne ustvarjalnosti.

0.1 V slovenski slovniški tradiciji tak pristop ni novost; Semantične različice (variante) v stavku so predmet opazovanja v vseh novejših slovnica (naj omenimo samo Slovensko slovnico treh avtorjev, 1956, 304 d. in ustrezna mesta v Toporišičevem Slovenskem knjižnem jeziku I—IV). Le da gre sedaj za izrazito poimenovanje, ki ga uvrščamo v pouk s povsem jasnim ciljem teoretičnega ozaveščanja učencev glede tvorbe novih stavkov kakor tudi glede praktičnega učinka v zmožnosti zavestno izbirati med posameznimi oblikami.

0.2 Od semantičnih metod sem izbrala prehodno, to je metodo, ki izhaja iz sintagmatske analize stavka in jo pogloblja s pomočjo semantične interpretacije. (Prim. St. Karolak, Zagadnienia skladni ogólnej, Warszawa 1972, s. 98, posebej s. 101 d.) Osnova te razlage je univerzalni semantični model stavka, ki ga je mogoče razdeliti na dva dela, na naklonsko/časovnega (simbol M, T) in na povednega (diktum), v katerem povedek (simbol f) nekaj pripoveduje o določenem osebk (x₁) v imenovalniku. Naklonsko-časovni okvir določi govorec in z njim izrazi svoje razmerje do vsebine sporočanega. Formula sama ne pomeni novosti, saj vsebuje tiste relevantne semantične značilnosti stavčnih pomenov, o katerih je v skladenjskih obravnavah stavka že dolgo govor in so jih v slovanskem jezikoslovju najbolj poudarjali Rusi. Formalizacija pomenskega modela pa omogoča neposredno interpretacijo pretvorb, ki so v besedilu aplicirane bodisi v povednem ali v naklonsko-časovnem delu stavka.

0.3 V realizacijah novega učnega načrta bi se ta metoda lahko pokazala koristna, ker opozarja na zveze med posameznimi skladenjskimi oblikami, pa tudi na morebitne stilistične omejitve posameznih oblik (zgostitve oziroma skrajšanja v tako imenovanem telegrafskem slogu in njih primernost v različnih zvrsteh besedil), čeprav o kaki izraziti slogovni opaznosti pri tem navadno ne govorimo. Če jezikovni pouk izhaja iz pomena jezikovnega znamenja in je naravnano k ozaveščanju pomenske ravnine jezika kot ravnine, ki je vsem drugim ravninam jezikovnih znamenj nadrejena, kakor je pomen sporočila bistvena prvina vsakega besedila, tudi umetnostnega, kjer je pomenska plat praviloma intenzivirana s pomenom oblike, so vsi pristopi, ki na to kažejo, ne le prispevek našemu spoznavanju jezika, ampak tudi razvijanju in poglobljanju jezikovnega pogleda nasploh.

1. Namen pričujočega prikaza je, vpeljati postopek razbiranja stavčne semantike pri tako imenovanih izjavnih stavkih, to je pri stavkih, pri katerih je popolno izraženi naklonsko-časovni del navadno formalno nadrejen diktumu, ki je sporočen v odvisnem stavku, uvedenem z veznikom *da* ali vprašalnico. Na posebnost teh stavkov opozarja v slovenščini (tudi v drugih slovanskih jezikih) posebna časovna sosedica v podrejenem stavku, s katero je izraženo razmerje istodobnosti, preddobnosti ali zadobnosti do časovne kategorije naklonskega preoblikovalca v nadrejenem stavku, kar pomeni predvsem semantično razmerje v nasprotju s formalnim, ki je v teh primerih navadno v nekaterih drugih jezikih. (Opis sosedice glej J. Toporišič, SKJ 3, s. 159.)

Teorija pomenske razlage na podlagi splošnega semantičnega stavčnega vzorca posebej poudarja, da je treba pri povednem stavku, ki je v besedilo vključeno kot prosti stavek brez posebej izraženega naklonsko-časovnega sklopa, računati z opuščnim naklonskim okvirom, ki ga je treba prirazumeti. Torej je na primer v osmrtnicah stavek *Umril je N.N.* varianta polne izjave *Sporočamo vam, da je umrl N.N.* (seveda z ustreznim besednorednim preoblikovanjem povedi!). Ta posebnost ima velik pomen za študij stilistike, zlasti umetnostnih besedil. V stavku z naklonskim izrazom — pravimo mu tudi naklonski preoblikovalec (modalni preformator) — v podobi izraza (največkrat glagolskega) rekanja ali čustvovanja je treba navadno iskati piščev neposredni (— *vedite, da* —) ali posredni komentar (*Mimi je videla, da . . .*). S tem je pri neposrednem izražanju eksplicirano razmerje do sporočila, pri posrednem pa dodatno karakteriziranje opisovanih oseb in njihovega ravnanja in čustvovanja. Dejansko gre pri posrednem ekspliciranju za dvakratno izražanje naklonskosti (neeksplicirano oziroma eksplicirano skozi makrostrukturo je piščevo razmerje do sporočanega, eksplicirano je stališče znotraj pripovedi). To spoznanje seveda zavezuje branje besedila; pri branju je namreč potrebna posebna pozornost za takšne eksplicacije pomenskih razmerij v besedilu. V primeru, da je zgodba pripovedovana z ničelno obliko naklonskega razmerja pripovedovalca, z golimi izjavnimi stavki, opozarjajo na pripovedovalčevo razmerje do sporočenega naklon diktuma in drugi izrazi, zlasti prilastki in prislovna določila.

1.1 Za ilustracijo sem izbrala besedilo iz Ivana Cankarja (IC, ZD, 9, 184 d.). Pripoved o adjunktju Malarju začenja takole: *Adjunkt Malar je bil pameten, razborit človek* —, torej z ničelno obliko nadrejenega piščevega naklonskega okvira, ki bi ga kak drug pisec (v drugem slogovnem obdobju) nemara izrazil takole: *Povem vam, da je bil adjunkt Malar* — ali *Vedite, da* — ter s tem izrazil še razmerje do poslušalca. Šele v naslednjem odstavku je ob še zmeraj ničelni osnovni obliki preoblikovalca vpeljan v pripoved naklonsko-preoblikovalni nadredni stavek *Zdaj pa je hipoma začutil*, da živi poleg svojega pisarniškega *drugo življenje*, ki je kot posebna prvina dodan pripovedi; izrabljen je za opisovanje in komentiranje duševnega delovanja ali stanja oseb v pripovedi. Sama zgodba bi brez uvedbe tega preoblikovalnega stavka namreč nič ne izgubila, prav tako lahko bi pisec zapisal: *Zdaj pa je živel . . .* ali *Poleg svojega pisarniškega življenja je živel . . .*, le da bi pri tem odpadel pomen ostrega nasprotja do prejšnjega pomenskega poteka, ki je izražen s prislovoma *zdaj in hipoma* in seveda ocena spremembe v duševnem stanju. V nadaljnjem besedilu uporablja seveda še druge tipe preoblikovalcev, vendar naštevanje različnih oblik ni namen tega prikaza. Z modalnim preoblikovalcem *Zdaj pa je hipoma začutil, da . . .* je poleg izjavnosti izražena tudi kategorija preteklosti; v njej se godi vsa pripoved. Diktum (s povedkom *živi*) je torej lahko v sedanjiku, ki izraža po sosledici časov v tem primeru istodobnost.

1.2 Podredni stavek uvajajo v teh primerih razen veznika *da* tudi še vprašalnice, zlasti *kako, ali, če itd.* Spominjaj se, *kako* se je tod izprehajal sam (IC, ZD, 9, 185). Vsak od teh izrazov seveda sooblikuje aktualni pomen stavčnega naklonskega preoblikovalca.

1.3 Poleg glagolov duševnega delovanja so naklonski preoblikovalci lahko tudi čisti naklonski predikativi, kakor v primeru *Sicer se ni briga mnogo za poli-*

tiko, za vnanjo še posebno ne; *toda zdelo se mu je potrebno*, da zine včasih med pošteno družbo kakšno pametno. (IC, ZD, 9, 185). S stavkom preoblikovalcem je črta čiste pripovedi pretrgana, semantika sporočila je dopolnjena s psihološkim orisom (ki vsebuje komentar *zdelo se mu je potrebno*), medtem ko bi nepretrgana nit na eni sami ravnini tekla nemara takole: *Za politiko ... toda časih je zinil med pošteno družbo kakšno pametno*. Iz teh primerov je razmeroma precej razvidno, kako učinkuje stavek preoblikovalec: poleg časovnih razmerij in naklonske naravnosti, ki so odločilne za pomen diktuma oziroma za njegovo uvrstitev v pomenski strukturi besedila, so tu eksplicirana še druga potrebna razmerja (oseba itd.), seveda odvisno do strukture, ki jo terja izbrani preoblikovalec.

Preoblikovalec je seveda lahko tudi bolj zapleteno sestavljen, na primer iz glagola duševnega delovanja in naklonskega izraza, ki je bil pretvorjen v samostalniško zvezo *Spomnil se je svojega vzvišenega smotra, da jo izobrazi ...* (IC, prav tam). V tej obliki sta izražena dva preoblikovalca, seveda v zgoščenem površinskem izrazu: *spomnil se je, da in imel je namen, da — jo izrazi (+Namen je bil vzvišen)*.

2. V poslednjem primeru je bil drugi preoblikovalec deležen pretvorbe v samostalniški izraz. Taka pretvorba seveda lahko zadene tako časovno-naklonski del stavka kakor diktum; nasledek te vrste pretvorb je razširjeni prosti stavek, ki pa ima zapleteno semantično strukturo: *Oblila ga je rdečica in s strahom je gledal okrog sebe, kadar se je spomnil v brezovski družbi tega svojega hvale vrednega delovanja (= kako hvalevredno je deloval)*.

Med drugotne — in zato zgoščene — izraze te vrste (s pretvorbami, ki so potrebne za ureditev aktualne površinske oblike povedi), uvrščam tudi tožilnik z nedoločnikom v primeru *Videla ga je še vedno pred sabo (= Še vedno je videla, kako /je stal/ pred njo)*, to pa potegne za seboj interpretacijo drugotnosti in s tem pomenske zgostitve tudi v stavku, ki je prvemu v besedilu prirejen: — *in čutila je na licu njegove vroče roke*.

Primer naklonskosti, zgoščene v samostalniško prislovno zvezo v prislovni vlogi, pa je v temle: *Sprva se je bil namenil, da ostane doma ali pa da si izbere za jutranje in večerne izprehode drug kraj. Toda z nekakšnim strahom je v tistem hipu zavrgel to misel. Semantiko zveze z nekakšnim strahom razvežemo z interpretacijo, ki jo omogočata sobesedilo in opisana zgradba izjavnih stavkov iz modusa in diktuma, torej: *bal se je, strah ga je bilo* (da ne bi storil kaj narobe), tudi *nekako se je bal, da ...**

V obeh primerih nas na pretvorbo opozarjata ali glagolnika ali samostalnik, ki sicer nastopa v vlogi predikativa in kot sinonim glagolskega izraza za oznako posebnega duševnega stanja. S pretvorbo se seveda v besedilu marsikaj spremeni. S samostalniškim izrazom je opravljen premik intencijskega jedra sporočila, navadno je dosežena tudi veliko večja intenzivnost sporočanja, kar je pomembno za številne funkcijske zvrsti, posebej še za besedne umetnine. Pomembno je še, da je z menjavo stavčno izraženih modusov z opisanimi pretvorbami dosežena posebna notranja ritmika v semantični ureditvi besedila.

S temi primeri in razlago sem nakazala semantično vrednost in obnašanje tako imenovanih izjavnih stavkov v gradivu Cankarjeve umetnosti. Ta kategorija pa je močno izražena tudi v drugih zvrsteh, zlasti v publicistiki in v jeziku vsakdanjega sporočanja.

Pomenska razlaga nam pomaga luščiti pomenske plasti sporočila in nas uči smotrno brati. S tovrstno razlago — seveda v luči novih spoznanj jezikoslovja — bo mogoče v šoli doseči smiseln cilj jezikovnega pouka, predstavo o delovanju jezikovnega sestava in o dinamiki pri izbiri jezikovnih sredstev in njihovih variant. Seveda s temi opozorili vprašanje stavčne semantike ni izčrpano in se bo nadaljevalo.

Stane Suhadolnik

SAZU v Ljubljani

KNJIŽNI JEZIK V VARIANTAH KRAIGHERJEVE ŠKOLJKE*

Alojz Kraigher je svoja dela rad predeloval. Nasploh je bil mnenja, da bi moral »vsak pisatelj svoja dela čim več popravljati«. Dramo Školjka je v celoti predelal trikrat, delno pa večkrat. Če pravimo »predelal«, ne mislimo pri tem na kakšne nebitvene, recimo pravopisne popravke, ampak na temeljite spremembe, ki zadevajo idejo, zgradbo, obseg in jezik drame. Literarnozgodovinski opis predelav Školjke prikazujejo Moravčeve opombe k 1. knjigi Kraigherjevega Zbranega dela (iz njih bomo povzeli ustrezne podatke), oris jezika pa bodi naša naloga. Oglejmo si torej tri variante Školjke.

Prva varianta je nastajala nekako deset let in je izšla leta 1911. Ta varianta (oblikoval jo je tridesetletni avtor) ima stilno-jezikovne opore na eni strani v moderni kot celoti, posebej v Cankarju, na drugi strani pa v Pleteršnikovem slovarju 1895, v Levčevem pravopisu 1899 in Janežič-Sketovih slovnica 1894⁷, 1900⁸, 1906⁹ ter v začetnih Breznikovih razpravah. Drugo izdajo je pripravil po prvi svetovni vojni in nosi v knjižni objavi letnico 1923. Ta varianta (takrat je imel Kraigher petinštirideset let) je nastala potem, ko so bile objavljene že številne analize knjižnega jezika, po izidu prvih slovenskih antibarbarusov in Breznikovega pravopisa 1920. Tretja varianta je spet rezultat daljše dobe in ima v tipkopisu, pripravljenem za tiskarno, letnico 1958. Ta, zadnja varianta osemdesetletnega avtorja se je porajala v času jezikovnega vrenja po drugi svetovni vojni, znižanja jezikovne kulture, pa tudi zavzetega prizadevanja za ljudskost knjižnega jezika oziroma v času znova umirjajočega se knjižnega jezika pod vplivom Slovenskega pravopisa 1950. Ker je med prvo in zadnjo formulacijo

* Referat, prebran na zborovanju slavistov v Postojni, 2. oktobra 1975.

Školjke več kot pol stoletja, to je čas dveh, treh generacij, in s tem dokaj različnih pogledov na knjižni jezik, bo bolj kot statičen oris jezika v Školjki zanimiva diahrona jezikovna primerjava treh njenih variant, saj je pričakovati, da se bo pri tem pokazalo, koliko se posameznik zaveda jezikovnega fenomena v svojem času in kako nanj zavestno ali podzavestno reagira. Posredno bomo poskusili odgovoriti tudi na ugibanja, ali je pisatelj s predelavami dramo izboljšal ali ne.

Medtem ko so bila oziroma so še mnenja o literarni vrednosti Školjke precej različna, so si dosedanja mnenja o njenem jeziku nekako bližja. Cankar, kot je znano, je dvakrat zapisal, da ni v Školjki »ne besede odveč, ne premalo«. Kelemina je očital avtorju »ne posebno tekočo dikcijo«. Kristanu je bil dialog »preveč razblinjen«. Joso Jurkovič je menil, da je »v jeziku, ki je sicer krepak in plastičen... preveč nepotrebnih tujk«. Anonimni kritik v časopisu Gorica je dejal, da »v izrazih avtor ni izbirčen... zato bo žaljeno uho morskaterice žene«. Govekarju se je zdel »dialog živ, mestoma duhovit, celo prebogati globokih aforizmov«. Vladimir Kralj, ki je ocenjeval Školjko že s časovno distanco, je imenoval Školjko prvo meščansko dramo in jo je jezikovno takole označil: »Govor Školjke... je moral veljati ob izidu... za vzor gladke in razborite meščanske konverzacije... Po formalni strani je to jezik ljudi z akademsko izobrazbo... po mokantnem, lahko frivolnem tonu... pa je značilna debatna konverzacija naše vseučiliške mladine po fin de siècle«. Tudi Mahnič je delo izrazilo konverzacijsko; v njem je »hinavsko uglajen govor s pravcatim besednjakom tujk, ki se pogosto sprevrže v naturalistično brezobzirno razračunavanje v vulgarnem žargonu«. Moravec pa govori v prej omenjenih opombah o posluhu, ki da ga je imel Kraigher ob predelavi za »takrat pri nas še ne prav oblikovano meščansko salonsko konverzacijo«. Skratka, po mnenju večine kritikov je v drami ujeta živa meščansko-izobraženska govorica iz začetka dvajsetega stoletja.

Školjka predstavlja v slovenski literaturi novost, a ne toliko zaradi slikanja meščansko-malomeščanskega okolja, kolikor zaradi svojega izpovednega medija. Značilna je zlasti v dveh pogledih: njen jezik je v osnovi bolj naslonjen na dotedanji pisani knjižni jezik, kot je bil jezik drugih modernistov (le-ti so se vrnili k ljudskemu, to je govorjenemu kmečkemu jeziku), po drugi strani pa je zelo prepleten z jezikovnimi elementi, kakršne so uporabljali v prostem govoru tedanji izobraženci. Med značilnosti jezika, ki so se bolj ali manj ohranile skozi vse predelave, spadajo: 1) Melodija govora je nemirna, stavčni poudarek je pogosto na nepričakovanem mestu; označen je celo z razprtim tiskom. Dialog je razsekan, poln miselnih preskokov in zamolkov, podprtih z neobičajno množico ločil, zlasti pomišljajev in treh pik, ter njihovih kombinacij. Čeprav so imeli Kraigher sam, Koblar in za njima drugi kritiki Školjko bolj za knjižno kot odrsko delo, je očitno, da je bila napisana pod akustičnim vtisom in da je bila namenjena avditoriju. 2) V besedilo je vtkanih precej citatov, deloma iz evropske klasike, deloma iz sočasne, zlasti slovenske literature (Cankar, Župančič, Jerajeva), v njem je precej citatnih rekov in fraz (*clara pacta, boni amici; Alte Liebe rostet nicht; e tutti quanti*) ter imen (*Suzana; Cléo de Mérode, Malthus*). 3) Jezik učinkuje knjižno zaradi dobršne mere slovanskih izposojenk, ki so bile v času, ko je Školjka nastajala, sicer še last izobražencev, v leposlovju pa so

se začele izgubljeni (*diven, stas, tolovaj, šetati, izmiriti, širom, čudom, vsled, nego*). Sem spada tudi pogosta, a navadno nemotivirana raba predpreteklega časa in raba posameznih izrazov, prevzetih najbrž iz knjig: števniki tipa *edenin-dvajset*, vzročni veznik *čemu*, prilastkovni, vzročni in primerjalni *ki*, vzročni priredni *ker* ali pa osebni zaimki z identifikacijsko ponovitvijo ob sebi. Npr.: *Molči, ki si se pregrešil nad svojim bratom. — Tiho je bilo moje veselje, ker prevelik je bil moj strah. — O, ga ne poznate Boga nad seboj.* V nasprotju s tem ima Školjka razmeroma malo izvirne metaforike, čistih knjižnih sredstev ali na novo narejenih besed (*brezgrešen, vrtoiglavež, milostipoln, okopati se v jasnini, sanjati srečo*). Prav tako malo je narečnih posebnosti in še te niso z istega področja (*pasjon, klošč*). Gorenjskega dialektizma, ki bi lahko podprl lokalizacijo zgodbe v bližino *Nakla*, kot pravi avtor, ni nobenega. Najbolj knjižno je prvo dejanje, zlasti zaradi liričnosti v dvogovoru Maksa in Pepine. 4) Zelo veliko pa je pogovornih, žargonskih, ekspresivnih in sploh označenih jezikovnih sredstev, med katerimi prevladujejo nemško-italijanske izposojenke, kalki in polcitatni izrazi: *cartkan, skrokan, maminka, izgledati, nakuriti, budaliti, špas, parkrat, magari, predno, ravno, radi*; potem *izhajati brez koga, biti kvit, vreči ven, popihati jo, rezati obraze, je imela priti, nič takega, v kolikor, ne pridi, se sliši korake*; ali pa *möbel, sechzehnder, šantan* ipd. Med ta sredstva spadajo tudi tujke. Školjka kaže ne le obseg, marveč tudi globino, do katere so v slovenski jezik prodrle tujke v začetku dvajsetega stoletja, čeprav bi sicer potrdilo za to zaman iskali po tedanjih slovarjih, slovnica in podobnih jezikovnih delih. Ta so sicer omenjala t. im. ljudske izposojenke in jih omejevala na preprosto govorico oz. tako pisanje, glede novejših izposojenk, to je tujk, pa se je razpravljalo v glavnem le, ali naj se pišejo v izvorni obliki, kot sta hotela Pleteršnik in Levec, ali fonetično, kot je predlagal Škrabec. Zato je bila Breznikova ugotovitev leta 1907, češ da »v današnjem času ne zna že nihče več v domačem jeziku govoriti«, tembolj presenetljiva. A Školjka to dejstvo neizpodbitno potrjuje. Z množico tujk je Kraigher lahko zanesljivo poustvaril meščansko-izobražensko ozračje svoje dobe. Take besede so: *oficijelen, nesiguren, perverzen, imponirati, ženirati se, renomirati, markirati, prostituirati se, bojkot, teater, emancipacija, sarkazem, profesija, patronanca, reparatura, periodiciteta* ipd. Torej ni dvoma, da je imel Breznik leta 1917 v mislih zlasti Kraigherja, ko je spet opozoril na širjenje tujk: »Tudi v realnem umetniškem jeziku je treba za tujke neke idealne meje, preko katere ne bi smel noben pisatelj.« Nizkih, vulgarnih izrazov pa, o katerih tudi govorijo kritiki, v Školjki ni (morda je najbolj opazna beseda *prasec*), če sodimo seveda po sedanjih kriterijih.

Kljub naštetim heterogenim sestavinam je prva varianta Školjke najbolj enotna. Besedni red je tu naraven, besedilo je prepojeno s prej nakazanimi govornimi elementi, pa še s tistimi posebnostmi, kot je pleonastična raba osebnih in svojilnih zaimkov, stava enklitika na začetek stavka ali raba nedoločnih pridevniških oblik pred zaimki. Nosilci drame so karakterizirani z besedami in frazami, ki bi jih v resničnem življenju dejansko govorili. V tem jeziku pa se je, razumljivo, najbolj čutil nemški pritisk. V času nastajanja drame je imela nemščina na slovenske izobražence tak vpliv, da so morali vsi tisti, ki niso bili najtesneje zrastle z ljudskim jezikom, pravzaprav v mislih prevajati iz nemščine. Dokaz za to so Janežič-Sketove slovnice, saj so učile slovensko skladnjo z latinskimi in nemškimi zgledi. Primerjajmo tudi pojasnilo, ki ga je dal v drami

Podboj sobesednici Olgi: za blodilkami — to je nemški »Irrlicht«, milostiva, če vam je beseda morda tujca.

O drugi izdaji Školjke je avtor dejal, da je njeno besedilo predvsem »črtal, črtal« in »malenkostno popravljajl«. Res je, da je drama v tej izdaji kar za tretjino krajša, res pa je tudi, da je stilno-jezikovno tako predelana, da je komaj kakšna replika enaka prejšnji. Najbolj opazni so posegi v besedni red, vendar so večinoma ponesrečeni. Breznik se je leta 1918 že drugič lotil besednega reda in tokrat odkril njegove zakonitosti. Zavrnil je poenostavljeno Levstikovo trditev, češ da je postavljanje glagola na konec stavka prevzeto iz nemščine, in poudaril, da je razvrščanje besed v določenem stavku odvisno od tega, kaj vsebuje predhodni stavek, ali se torej misel nadaljuje in razvija ali pa se začinja nova. Kraigher teh trditev, če jih je seveda poznal, ni dobro razumel. Tako je npr. pravilen samostojni stavek *Kako se sedaj obrne ta pravda?* spremenil v *Kako se zdaj ta pravda obrne?* Ali: odvisni stavek v podredju *Meni je ostal popolnoma vtisk, da sva se poročila v cirkusu* je spremenil v *da sva se v cirkusu poročila*. Sicer pa je Breznik Kraigherja v svojih delih celo direktno citiral (npr. ko je obravnaval romansko stavo prilastkovnih stavčnih členov) in ga tako vsaj posredno spodbudil k splošni jezikovni analizi besedila Školjke. Pri tem je pisatelj obrnil pozornost zlasti na označene besede: opuščal je stavke, v katerih so bile rabljene tujke in pogovorne besede, ali pa je le-te nadomeščal z nevtralnimi izrazi. Naj samo nakažemo smeri in vrste sprememb: *krasen — lep, cipelice — čeveljčki, magari — četudi, špas — prav zabavno, enkrat — nekdaj, do tu — do tod, je glavno — je poglobitno, ne pusti — ne dovoli, izgledati briljantno — biti v najlepšem razcvetu; se je zavedla — zavedela, spremenjen — izpremenjen, najboljše — najbolje, gospodine — gospod, razgretih lic — z razgretimi lici, raz mene — z mene, na uslugo — klanjam se, imeti na sumu — sumničiti, da imam dokaze — ko bi imel dokaze, slišati natolcevanje — slišati o natolcevanjih, pismo na komija — pismo komiju, se ne more ničesar očitati — ni kaj očitati, se mi gre za življenje — mi gre za življenje; jaz sem bil blazen — bil sem blazen, to je prišlo kakor lavina — prišlo je kakor lavina ipd. Pod zunanji, vendar že nekoliko zapoznelimi vplivi so nastale tudi takele korekture: *raje — rajša, začudeno pogleda — začudena pogleda, celo mesto — vse mesto, propad — prepad, ter — in, kakor — kot*. Ob tej priliki je Kraigher zavrgel očitne Cankarjeve značilnosti: *čemu — zakaj, računiti, prisluškanje — prisluškovanje*. Končno je opaziti, kako je Kraigher skušal pravopisno posodobiti tekst, zlasti glede vejice, medtem ko je bil pri prvi izdaji pravopisno bolj nedosleden oz. neinformiran (*čustvo/čuvstvo, žganjci, lymphatičen*; zev zaprt ali odprt). Odvisnovprašalni oziroma železni stavki pa so še ohranili vprašaj oz. klicaj na koncu. Nekateri popravki nakazujejo tudi obratne tendence: *družega — družega, zamakniti — zamekniti, kljub — vkljub, uspeh — vspeh, namestu, gospodstvo* ipd. Sem sodijo še nove postavitve stavkov v predpretekli čas oz. v pretekli pogojnik. Iz tega bi se dalo sklepati, da so bili jezikovni popravki v drugi izdaji Školjke zares prehitro opravljeni ali pa je posegel vanje kdo drug.*

O tretji varianti je mogoče na kratko reči, da se je idejno, formalno in stilno približala prvi varianti, jezikovno pa naslonila na teorijo t. im. ljudskega knjižnega jezika. Kraigher je pri tem izločil vse, kar je ostalo nenevtralnih sredstev

iz druge variante, če jih je le opazil oziroma za take prepoznal: *nervozen — živčen, tajnost — skrivnost, menežarija — živalski vrt, zahtevati — pričakovati, ženirati se — biti nerodno, itak — že tako, radi — zaradi, nego — kakor, ni za govoriti — ni govoriti*. Zamenjal je tudi veliko nevtralnih izrazov, bodisi da je o njihovi neprimernosti kje bral bodisi da se je sam kontroliral ob kmečkem jeziku: *slučaj — primer oz. naključje, vedno — zmerom, nekda — nekoč, zopet — spet, ker ne gre — ker ni prav*. Boječ se očitka neljudskosti, je še z roko popravljal tiskarniški tipkopis, npr. *dvigniti — vzdigniti*. Pravopisni, narodnostni in idejni kriteriji so mu postali pomembnejši od umetniških in estetskih. Nemški rek iz prve variante *Alte Liebe rostet nicht* je prevedel; namesto žive žargonske *stare bajte* je zapisal *stara hiša*. Polvikanje v stavkih *gospa, nenadomestljiva ste in ne skušajte biti galanten*, ki predstavlja verjetno eno prvih registracij zanimive sintaktične novosti v sodobnem jeziku, je prikrojil po togih slovničnih pravilih v *nenadomestljivi ste oz. galantni*. Posamezne prislove, izpeljane iz besede *bog* je zamenjal z *kdovekam, kdovekdaj* ipd. S takimi in podobnimi popravki pa je vzel drami izvirne značilnosti; postala je sicer bolj knjižno uglajena, a tudi brezbarvna. Namesto da bi popravki bolj uskladili dejanje, čas in okolje v drami z jezikom, njihovim nosilcem, so povzročili nasprotno.

Ko za povzetek še enkrat pogledamo Školjko kot celoto, se nam vsili še ena, morda nekoliko drzna misel: tudi Kraigher sam je bil otrok svojega časa. Slovenskega jezika si ni pridobil, kakor njegovi vrstniki, na vasi, od preprostih ljudi. Naučil se ga je v nekoliko drugačnem okolju, in namesto da bi ga to vodilo pri ustvarjanju, ga je očitno motilo. Zato je svoja dela spreminjal oz. — tako je mislil — izpopolnjeval. Pri tem ni uspel, kot je, recimo, Meško, ker se ni mogel opreti ne na narečje ne na trdno znanje knjižnega jezika. Oboje je namreč skušal nadomestiti z zasledovanjem razvoja knjižnega jezika in z aplikacijo aktualističnih jezikovnih idej na svoje delo, ne da bi se zavedal nevarnosti takih posegov. Tako se mu je dogajalo, da je istovrstna jezikovna vprašanja reševal v nasprotujočih si smereh: *lani* je spremenil v *lansko leto, včeraj zvečer* pa v *sinoči*. Ali, ko je ugotovil, da je *skodelica* izposojenka iz italijanščine, jo je nadomestil s — *šalčko*. Analiza kaže tudi, da se je Kraigher pravzaprav težko izražal in da pogosto ni mogel najti zadovoljujoče oblike določeni misli. Npr.: *Zaloputnila so vrata — Vrata sem zaloputnila — Zaloputnila sem vrata*. Ali: *Je sladkor že v kavi? — Ali je sladkor že v kavi? — Ali je že sladkana kava? To je tista krivica — To je ona krivica — A za to krivico zaslužite, da itd.* Ali pa: *Saj to je vuršt — Saj ni nič na tem — Saj ni nič za to*. In celo: *Morda se pri tebi izbuba turistinja — Morda se pa ti izbubaš v turistinjo — Morda se pa iz tebe izbuba turistinja*. Kar občudovanja vredno je Kraigherjevo prizadevanje, kako bi našel najprimernejši stavek za trgovskega vajenca, ki mu je kot edina družbeno nižje stoječa oseba v drami dajal dejansko možnost za individualno karakterizacijo: *Gospod je prosil, če bi hotela priti milostiva za trenotek v pisarno — Gospod vas prosi, da bi prišli za kratek čas v pisarno — Gospod vas prosi, da bi se potrudili za kratek čas v pisarno*.

Kljub nakazanim pomanjkljivostim in nedoslednostim (delno pa tudi zaradi njih, saj omogočajo med drugim študij zgodnje faze pogovornega jezika) ima Školjka stilno-jezikovne kvalitete, opisane in poudarjene v referatu, ki jo uvrščajo med klasična dela slovenske književnosti.

O FUNKCIJI GLAGOLOV Z OSLABLJENIM POMENOM TIPA BITI*

V predavanju nameravam obravnavati eno od skupin glagolov s tako imenovanim oslabljenim pomenom, kot so označeni v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, kjer ima ta oznaka različen pomen, oziroma glagolov z nepopolnim pomenom, kot se imenujejo v slovenski jezikoslovni tradiciji. Poskušala jih bom opredeliti glede na druge glagole in prikazati njihovo obravnavanje v slovenskih slovnica. Pri tem bom morala upoštevati tudi dopolnilo, ki ga potrebujejo v stavku za opravljanje svoje funkcije. Navedla bom tudi njihov pomen pri izražanju v našem jeziku.

Eden od kriterijev delitve glagolov je pomenska polnost oz. nepolnost in pomenska samostojnost oz. nesamostojnost. Ta vidik je sicer semantičen, izraža pa se v sintaksi stavka, in sicer v tem, v kolikšni meri glagol kot povedek potrebuje dopolnilo, da lahko izrazi svojo vsebino. To dopolnilo je s sintaktičnega stališča lahko različne vrste; to je predmet, prislovno določilo ali pa povedkovo določilo. Če npr. vzamemo glagol *ležati* v zvezah: *drevo leži, človek leži*, si lahko predstavljamo njegovo vsebino brez dopolnila. V zvezi *vas leži* pa je potrebno še prislovno določilo, npr. *vas leži v dolini*, da lahko ugotovimo, kaj ležati v zvezi z vas pravzaprav pomeni. V tem primeru ne moremo govoriti o nepopolnem pomenu, ker ima glagol popoln pomen, brž ko dobi potrebno dopolnilo. Tako je tudi pri glagolu *govoriti*. V stavku *nekdo govori* je pomen razumljiv brez dopolnila. Če pa bi glagol *govoriti* hoteli uporabiti v pomenu *izražanje določene vsebine*, pa je potreben predmet ali prislovno določilo: *govori resnico* ali *govori zelo strokovno*.

Dosti težje je določiti pomen glagola v stavku *hiša je visoka*, če vzamemo najznačilnejši primer glagola z nepopolnim pomenom. V tem primeru pomeni *je* le pozitiven odnos med stvarjo v osebku in lastnostjo, izraženo s pridevnikom, in sicer glede na prisotnost te lastnosti oziroma določeno stanje osebkga glede na lastnost. Zato govorimo v tem primeru o glagolu z nepopolnim pomenom. V stavku se kaže njegova nepopolnost tako, da dopolnilo ni samostojen stavčni člen, pač pa skupaj z glagolom tvori en stavčni člen, povedek. *Biti* v omenjenem tipu in skupina glagolov, ki se naslanja nanj, niso edini pomensko nepopolni glagoli. Taki so še fazni in modalni glagoli, npr. *začeti, nehati*, oz. *hoteti, moči*, *morati* itd. Tudi ti ne izražajo samostojnega dejanja ali stanja, pač pa le na poseben način opredeljujejo dejanje, izraženo z drugim glagolom. Tako fazni glagoli opredeljujejo z nedoločnikom izraženo nedovršeno dejanje glede na začetek ali konec, npr. *nehal je govoriti*. Modalni glagoli pa izražajo odnos osebkga do dejanja, izraženega z glagolom. S tem odnosom je podana njegova uresničljivost. Vse tri skupine glagolov imenujejo v češki in slovaški jezikoslovni literaturi pomožni glagoli (primerjaj Morfologija slovenskega jezika 1966 ali Jed-

* Referat, prebran na zborovanju slovenskih slavistov v Postojni 2. oktobra 1975.

lička-Havranek Česká mluvnice in dr. Ružička, K problému pomocných slovies, Slovenská reč 1957).

Iz povedanega sledi, da skupina glagolov, ki bo predmet našega obravnavanja, ni edina skupina glagolov z nepopolnim pomenom, čeprav ima tako, nekoliko nenatančno ime v Breznikovi slovnici, v slovnici treh avtorjev in v Toporišičevem Slovenskem knjižnem jeziku pa tudi Pogorelčeva tako imenuje te glagole v svoji razpravi o dopolnilniku (Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji, Linguistica XII, 1972 in Dopolnilnik (povedkov prilastek) v slovenski skladnji, JiS 1974/75, št. 5). V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je ta kategorija glagolov označena s pojasnilom z *oslabljenim pomenom*, ki opozarja, da se ti glagoli pomensko deloma naslanjajo na osnovni popolni pomen določene glagola, vendar je ta oslabljen. Posebno ime med njimi ima le biti, ki ga Breznik imenuje s slovenskim izrazom *vez ali z v* jezikoslovju splošno rabljenim izrazom *kopula*. Biti v funkciji vezi je treba dobro razlikovati od biti v funkciji morfema, ki se v slovenščini uporablja za tvorbo opisanih glagolskih oblik časov in naklonov in temu Toporišič pravi pomožnik (SKJ III/142), npr. iti — je šel, bo šel, bi bil šel ipd.

Da bi pokazala zapletenost določanja teh glagolov, bom navedla njihovo obravnavanje v češčini in slovaščini, kjer so jim posvetili precej pozornosti, zlasti zaradi dopolnila v stavku. V češkem jezikoslovju se pod tako imenovano »čisto spono« razume navadno le glagol biti (npr. Šmilauer Novočeská skladba, 1966, 155), medtem ko druge glagole, ki potrebujejo dopolnilo, imenuje *nepolno* pomenske (str. 348). Nekateri uvrščajo glagol biti v okvir tako imenovanih *sponskih glagolov*, kot *být, byvat, stát se, stávat se* (Jedlička-Havranek Česká mluvnice, 1963, 216) ali pa to skupino še bolj razširjajo, čeprav biti dajejo posebno mesto: *být, stát se, zdát se* in prehodni ekvivalentni *mít; učinit, zvolit, jmenovat* koho jakim, čim, kym ali zač; *pokládat, považovat, chápat, zač* (Kopečný, Základní české skladby, 1962, 176) ali pa biti izločijo, njegove prave sinonime tipa *byvat* imenujejo *sponske* glagole, druge, tipa *stát se* in *zdát se*, pa *polspenske* (npr. R. Zimek, Problematika spony v ruštině v porovnání s češtinou, 1963).

Nekoliko enostavnejše je reševanje v slovaščini, kjer sicer glagolu biti priznavajo posebno mesto, vendar ga obravnavajo v okviru tako imenovanih sponskih glagolov, tipa *stat'sa, zdat'sa, citit'sa, tvarit'sa*, (prim. Ružička, K problemu pomocnih slovies, Slovenská reč 1975, 296, Sporne otázky slovenskej morfologie, Slovenská reč 1956, Morfologija slovenskega jezika 1966, M. Marsinova, Sémantický rozbor sponových slovies, Slovenská reč 1956). Ne vključujejo pa razen Marsinove v to kategorijo prehodnih glagolov.

V slovenski jezikoslovni literaturi so se ti glagoli obravnavali različno, predvsem glagol biti se je omenjal še posebej. Če bi jih hoteli poimenovati, bi jim po češkem in slovaškem zgledu lahko dali ime *vezni glagoli*.

Drugo vprašanje je *pomensko dopolnilo* pri teh glagolih. V Breznikovi in Toporišičevi slovnici se imenuje *povedkovo določilo* ne glede na to, če stoji za *biti* ali za drugimi glagoli tipa *postati, zdeti se* ali za prehodnimi tipa *narediti za, izvoliti za*, v slovnici treh avtorjev je to *povedno določilo*. Termin *povedkov*

prilastek sta uporabila Breznik in Toporišič za poimenovanje neobveznega dopolnila pri pomensko polnih glagolih. (Breznik: *Vrnil se je zdrav in vesel. — Umrl je kot junak /kot junak/.* — Toporišič: *Sava teče motna. — Sin se je vrnil iz partizanov heroj. — Rada bi te enkrat videla zmagovalca.*) Pogorelčeva v citirani razpravi omejuje *povedkovo določilo* na dopolnilo ob pomožniku, pod katerim razume glagol biti, medtem ko za dopolnilo pri drugih glagolih predlaga termin *dopolnilnik*, pri tem pa za češkimi zgledi (Jedlička-Havránek, Č. m. 345, Šmilauer, Baber-Grepl itd.) loči skupino glagolov z nepopolnim pomenom, ki potrebujejo »določevalni dopolnilnik, in jih razvršča v pet skupin a) *postati, zdeti, videti je + dop. 1*; b) *čutiti se, pokazati se + dop. 1 (4)*; c) *imenovati za, poklicati za ... roditi za + 4. skl*; č) *imeti, pustiti + dop. 4*; d) *pokazati se (kakor)*; na drugi strani pa je skupina polnopomenskih glagolov, pri katerih je pomen povedka lahko dopolnjen s tako imenovanim »dopolnjevalnim« *dopolnilnikom.*

Če je glagol biti brezpomenski in le nosilec povedkovih gramatičnih kategorij, to je osebe, števila, časa in naklona, potem je upravičeno, da ga ločimo od drugih glagolov. Če pa ima pomen, pa četudi je zelo splošen, potem ga je treba obravnavati v okviru drugih istovrstnih glagolov, čeprav mu je treba priznati osrednje mesto. Iz tega izhajajo od upoštevanih avtorjev slovaški avtorji, Zimek in deloma tudi Kopečný zato štejeta med sponske oz. polsponske tiste glagole, ki izražajo podobno vsebino *eksistence* določene lastnosti pri osebku oziroma stanje osebkota kot vez biti, samo da je ta omejena na začetek ali potek, ima torej *fazno značilnost*, npr. *je nespameten — postaja nespameten; je živ — ostal je živ*, ali pa je realnost eksistence le predpostavka osebe, ki ni osebek, ali pa je omejena na počutje ali videz osebe, ki je osebek. Ta element pa je *modalen*: *zdi se nespameten, čuti se bolnega, dela se bolnega*. Gre torej za dve varianti pomena vezi biti za fazno in modalno. Po tem kriteriju uvrščajo glagole tipa *stát'se* in *zdát'se* skupaj z biti v eno skupino. Pri tem pa slovaški avtorji in Zimek izključujejo prehodne ustreznike teh glagolov, to je glagole tipa *imeti, narediti*, češ da je dopolnilo pri njih drugačne narave, nanaša se pravzaprav na predmet in ga lahko razvežemo v samostojen stavek, npr. *ponavljanje dela razpravo dolgovезno — ponavljanje povzročá (= dela), da je razprava dolgovезna*. Kopečný in Marsinova pa dopuščata tudi prehodne ustreznike. Tako razumevanje *sponskih oziroma polsponskih glagolov* seveda ne dopušča, da bi za njim stal samostojni stavčni člen, pač pa tvorijo s pripojeno besedo en stavčni člen, kar je v skladu z obravnavanjem v naših slovnicaх.

Poglejmo si, katere glagole navajajo naše slovnice za ta tip glagolov. Razvrstila jih bom glede na pomenski odnos do biti, kot sem ga pokazala zgoraj.

Osebkovi (neprehodni) glagoli z nepopolnim pomenom:

1. *biti* Br., 3 avt., T. (tip: Oče je kovač. Kruh je okusen; 3 avt. še: Je pri zavesti. Kruh je zanič.; T. še: Kdor dvomi, je izdajalec).
2. *postati* Br., 3 avt., T.; *ostati* Br., 3 avt., T. (tip: Brat je postal zdravnik. Ostala je sama.; 3 avt.: Vse je ostalo po starem); *spremeniti se* v T. (brez zgleda).
3. a) *zdeti se* Br., 3 avt., T. (tip: Zdiš se (mi) nesrečen; *veljati za* T. (brez zgleda).
b) *čutiti se* 3 avt. (tip: čutiti se zdravega).

b) *čutiti se* 3 avt., tip: *čutiti se* zdravega.

c) *delati se* Br., 3 avt.; *kazati se* 3 avt., T; *napraviti se* 3 avt.; *izkazati se* Br., 3 avt. (tip: Izkazal se je pravičnega moža). Br. te primere navaja le pri obravnavi predmeta, kot primer povednega tožilnika. 3 avt. štejejo dopolnilo v ime-novalniku pri teh primerih za narečno, T. navaja samo tožilnik.

4. *imenovati se* Br., 3 avt.; *klicati se* Br., 3 avt.; *pisati se* Br. (tip: To zdravilo se imenuje penicilin; za Prešerna se piše).

5. *biti za* Br., *služiti za* Br. (tip: Tam je služila za deklo).

6. *učiti se za* 3 avt., T. (tip: Učiti se za krojača).

7. *izvoljen biti za kaj* Br., *imenovan biti za kaj* Br. (tip: Bil je izvoljen za kra-lja).

Če izhajamo iz omenjenega kriterija Zimka in slovaških avtorjev, so problema-tični primeri iz točke 4, tip *imenovati se*, kjer gre za prislovno določilo, kar Kopečný razlaga s primerom *Imenuje se lepo*, Miloš, češ da more imeti prislov-no določilo za apozicijo le prislovno določilo. Odpadli bi tudi primeri tipa *izvoljen biti za*, če ne bi uvrstili v to kategorijo pomensko nepopolnih prehodnih glago-Problematičen je tudi primer *biti, služiti za deklo*, ker v takem primeru *biti* nima funkcije vezi. *Učiti se za* je lahko v določenem pomenskem razmerju do postati, lahko pa ga razumemo kot prislovno določilo namena (Kopečný 179). Naštela sem le primere tovrstnih glagolov iz naših slovníc, možni pa so seveda še drugi. Taka sta npr. pogovorna *priti*, v primeru prišlo mi je slabo ali *izgle-dati* v primeru izgleda bolan ipd. Prvi ustreza glagolu postati, drugi pa gre v skupino *zdeti se*.

Glede na dosedanje obravnavanje prehodnih, t.i. predmetnih glagolov v naših slovnícah bom upoštevala tudi te in jih razvrstila podobno, kot sem osebkuje.

Predmetni glagoli z nepopolnim pomenom:

1. *izvoliti za* Br., 3 avt.; *postaviti za* Br., 3 avt.; *izbrati za* Br., 3 avt. (tip: Br. Po-stavili so si ga župana, za župana, županom; 3 avt. imajo za navadnejšo ob-liko z za, T. pa upošteva samo obliko z za. Br. obravnava te primere pri pred-metu kot primer povedkovega tožilnika.

2. *imeti za* Br., 3 avt. (tip: Vaščani so imeli Matija za tepca); *čislati, ceniti, po-znati* navaja Br. pri predmetu kot povedkov tožilnik (tip: Vsi ga poznajo kot vestnega delavca).

3. *imenovati* Br., 3 avt. (tip: Imenujem te prijatelja).

4. *pitati z* Br., 3 avt.; *zmerjati z* Br., 3 avt. (tip: Pitali so jih z lenuhi).

5. *držati* 3 avt., *imeti* 3 avt. (tip: Nogavico je imela vedno skrito pod vzglav-jem).

Tip *izvoliti koga za kaj* ustreza tipu *postati* pri osebkovih glagolih, *imeti za* ustreza tipu *zdeti se*; *imeti* ki bi ustrezal *biti*, npr. v tipu Sina ima zdravnika ali Imamo lepó in pod. pa naši slovničarji ne navajajo. Primeri pod točko 3, 4 in 5 ne sodijo med tovrstne glagole.

Poglejmo si še vlogo teh glagolov v stavku. Omenili smo že njihovo *sintaktično vlogo*, ki je v tem, da omogočajo imenskim besedam v stavku opravljati funkcijo povedka. S to besedo skupaj pa v stavku izražajo tudi *določeno vsebino*. Za izhodišče si bomo vzeli glagol biti in si ogledali, kaj lahko izraža kot vez *skupaj* s pripojeno besedo. Vsebina tega jeseveda odvisna od imenskega dela, saj smo rekli, da je vsebina samega biti zelo splošna, vendar pa tudi ta ne more izraziti določene vsebine brez biti. Tako na osnovi Kopečnega kot Zimka in glede na obdelavo v našem slovarju, moremo reči,, da se s pomočjo biti in pripojenega imenskega izraza, ki ni katerikoli, ampak gre le za določene pomenske skupine (prim. J. Kozlevčar O pomenskih kategorijah samostalnika v povedkovi rabi JiS 1969/70), izražajo naslednji glavni logično semantični odnosi.

A. *Logično semantični odnosi, ki jih izraža vez biti s pripojenim izrazom v dvo-delnem stavku:*

1. *kvalifikacija osebk*a) *s trajnejšo lastnostjo, ki izraža vrednotenje, označevanje* (npr. otrok je nadarjen, on je moder človek), *izvor* (hiša je iz lesa) ali *svojino* (knjiga je moja, vrt je sosedov); b) *s predhodno lastnostjo oz. stanjem*: otrok je bolan, pšenica še ni zrela; hiša je naprodaj, bolnik je pri zavesti, dolžen sem mu veliko vsoto denarja. *Včasih imamo odtenek modalnosti*: vesel sem tvojega prihoda, dolžen sem ti pomagati.

2. *klasifikacija osebk*a, npr. prijatelj je učitelj, lev je zver. Pri izražanju klasifikacije je pojem, izražen s samostalnikom v povedku, zmeraj širši kot pojem, ki ga izraža samostalnik v osebku.

3. *identiteta osebk*a: to je moja sestra, pedagogika je nauk o vzgoji, ena in ena je dve.

Z leksikalnega stališča je zanimivo zlasti izražanje prehodne lastnosti oz. stanja. Tu je pogostna varianta pomensko samostojen glagol, vendar se oba izraza večkrat stilno ali pa pomensko razlikujeta. Pomensko razliko med obema izrazoma vidimo npr. v zgledu: *Vesel sem tvojega prihoda* — veselim se tvojega prihoda. Pri primeru veselim se prihoda, prihod še ni uresničen, kar se vidi, če prihod razvežemo v odvisnik: *Veselim se, da boste prišli* (ne pa da ste prišli); pri *vesel* pa je stavek *Vesel sem, da ste prišli* popolnoma možen. V zvezi *dolgujem mu veliko vsoto denarja* in *dolžan sem mu veliko vsoto denarja* pa je izraz *dolgujem* le nekoliko bolj knjižen od izraza *dolžen sem mu*. Stavek *Hiša je naprodaj* ima za varianto *Hiša se prodaja*, ki je nekoliko starinska in pisarniška. Teh dvojnic je zelo dosti.

Drugi glagoli z nepopolnim pomenom ne izražajo sicer vseh logično semantičnih odnosov kot biti, vendar se ujemajo z biti vsaj v katerem izmed njih. Tako se npr. postati uporablja predvsem v zvezi z dopolnili, ki izražajo pri biti klasifikacijo, npr. postal je inšpektor, vojak, lahko pa tudi v zvezi z izrazi, ki izražajo tam kvalifikacijo, lastnost, npr. *postal je len, otrok je postal nekam bled*. V zadnjem primeru so se v slovenščini priporočali ustrezni polnopomenski glagoli, če so obstajali. Zlasti za nadomeščanje nedovršnika postajati + pridevnik je v slovenščini na razpolago posebna glagolska kategorija tipa po-

stajati siv — *siveti*. Tudi v tem primeru je med obema izrazoma pomenski ali pa stilni razloček. *Zakaj si postal blede* je zamenljiv z izrazom *zakaj si prebledel* le da je *postal blede* nekoliko bolj pogovoren. V zvezi *otrok je postal nekam blede* pa nimamo popolnoma enakovrednega nadomestila.

Tudi drugi pomensko nepopolni glagoli se ujemajo z biti, zlasti pri izražanju klasifikacije, osebe ali stvari, izražene v osebku.

B. Logično semantični odnosi, ki jih izraža vez biti s pripojenim imenskim izrazom v enodelnem stavku:

Izraža predvsem dvoje a) *stanje osebe ali stanje v naravi* b) *časovne, krajevne in prostorske okoliščine*. Pri izražanju stanja osebe je ta kot nosilec stanja izražena v dajalniku ali tožilniku, imenski del osebka pa je prislovna beseda, ki ima v okviru prislova prav zaradi te posebne — *predikativne vezave*, ki ni značilna za prislove, posebno mesto in zato v novejšem jezikoslovju imenujejo tovrstne besede predikativi. Gre za tip: *Slabo mi je*, *Strah me je*, *Zelo mi je dolgčas*. Pri izražanju stanja v naravi pa nosilec stanja ni izražen, npr. bilo je hladno, bilo je zelo mraz, megleno je ali pa tudi megla je. Imenski del je prislovna beseda, kot pri izražanju stanja osebe ali stanja v naravi, ali pa samostalni. Časovne in prostorske okoliščine so izražene v primerih: *Pozno je in se nam mudi*. Do tja je daleč. Še *prezgodaj je za setev* ipd.

Tudi v enodelnih stavkih se poleg biti uporabljajo še drugi tovrstni glagoli, npr. *postati*; *postalo ji je slabo* ali pogovorno *priti* — *prišlo ji je slabo* ali *tukaj se zdi prijetno* ipd. Seveda se stanje tudi v tem primeru lahko izraža s polnopomenskimi glagoli, če ti obstajajo, in tudi tukaj obstaja med obema načinoma izražanja pomenski ali stilni razloček: *Strah me je* — *bojim se*; *Sram me je* — *sramujem* se ipd. Pri tipu s *postati*, *postajati se* v slovenščini priporoča nadomeščanje s polnopomenskim glagolom, če ta obstaja, npr. *postalo je hladno* — *shladilo se je*, kar pa smo omenili že pri dvodelnih stavkih.

Če povzamemo: v slovenski jezikoslovni tradiciji smo pod izrazom glagoli z nepopolnim pomenom razumeli predvsem vez biti in glagole, ki opravljajo podobno vlogo kot ta. Te glagole družijo skupna lastnost, da v stavku nujno potrebujejo dopolnilo, ki je imenske narave, t. j. samostalni, pridevnik, števniki, zaimki ali prislovi. Po tem se ločijo od drugih glagolov z nepopolnim pomenom, zato bi bilo dobro, da bi jih tudi posebej poimenovali. Medtem, ko je nesporno, da *biti* z dopolnilom tvori en stavčni člen, so pri drugih glagolih mnenja različna. Dejstvo je, da je razloček med tipom dela se bolan in Sava teče motna, kar kaže razvezava: Sava teče. Sava je motna, prvega primera pa ni mogoče razvezati (O pomembnosti značilnosti, da je lastnost izražena z dopolnilom v funkciji povedkovega prilastka v časovnem odnosu do časa, izraženega z glagolom v stavku, prim. Kačalovo mnenje v knjigi *Doplnok v slovenščini*, Bratislava 1971. Zato to dopolnilo imenujejo tudi drugi predikat). Glede na to in tudi glede na našo jezikoslovno tradicijo bi glagole tipa *biti*, *postati*, *zdeti se* imeli za eno kategorijo, o prehodnih primerih pa bi kazalo še razmisliti, kakšno mesto imajo v okviru prehodnih glagolov sploh in kakšen je odnos njihovega dopolnila glede na povedkovo določilo oziroma predikativni prilastek.

Zapiski, ocene in poročila

O SLOVENŠČINI V JAVNI RABI

Nobenega dvoma ne more biti, da je pisno IO takratnega glavnega odbora SZDL Slovenije o slovenščini pred dobrimi desetimi leti pomenilo važno prelomnico v družbenem obravnavanju in odnosu do jezika kot kulturne in narodnostne vrednote. Ne glede na to, da takrat tudi odnosi enakopravnih jugoslovanskih narodov v skupni zvezni državi in njihova vloga ter odgovornost za delovanje federacije niso bili še tako jasno opredeljeni, kot so danes — kar je po svoje moralo vsaj posredno vplivati tudi na odnos do rabe slovenščine na naših tleh in v življenju federacije — smo se s takratnim pismom želeli obrniti predvsem k sebi samim, pozivajoč članstvo Socialistične zveze in delovne ljudi ter občane, da poskrbijo za dosledno in pravilno rabo materinega jezika. Pozitivni premiki, ki so bili kasneje napravljeni na tem področju — tako glede rabe jezika v poslovnem življenju, na televiziji, pri organiziranju medrepubliških prireditev in obveščanju javnosti kot tudi za dosledno enakopravno rabo jezikov vseh naših narodov v zveznih organih — gotovo niso zgolj sad pisma in pričakovanj, ki so bila takrat vsajena v njegovo oblikovanje in objavo. Prav tako zanesljivo pa moremo trditi, da je objava pisma v vsem tem obdobju pomenila trdno oporno točko vsem, ki so želeli in si prizadevali, da naša družba kot celota na tem področju še bolj celovito in korenito ter hitreje krene naprej, zavedajoč se, da se stopnja kulture in zrelosti vsake družbe med drugim razločno kaže tudi v njenem odnosu do narodnega jezika.

Z zaokrožitvijo organizacije naše narodne in državne skupnosti v novi ustavi, še posebej pa z novim položajem človeka — delavca, ustvarjalca, samoupravjalca v zgradbi celotne družbe, z dejavnim pritegovanjem desetisočev novih ljudi v oblikovanje političnih stališč v delegacijah in skupščinah, postajajo naše skupne naloge v skrbi za razvoj jezika še pomembnejše in odgovornejše. Podružbljanje politike na vseh področjih družbenega življenja ni več vizija in cilj, temveč pomeni stvarnost, ki ji moramo prilagoditi tudi naše dnevno politično izrazje, hkrati pa bi morali tudi jezik sam v večji meri izražati in odsevati ta koreniti prelom, ki smo mu

priča. V jasni, preprosti, kljeni besedi in skladju bo treba jasneje in ustrezneje opredeliti pojme in urejati odnose, ki so bili do včeraj pridržani peščici poklicnih politikov, aktivistov in strokovnjakov.

Zaradi takih spoznanj je bila na skupnem sestanku na Republiški konferenci SZDL Slovenije, za katerega je dalo pobudo Slavistično društvo Slovenije, porojena in podprta ideja o širšem posvetovanju, na katerem bi se dogovorili o delitvi dela in usklajevanju naporov vseh pristojnih organizacij in ustanov v naši družbi, ki imajo nalogo ohranjati, razvijati, plemeniti jezik in privzgjajati ter razvijati pravilen odnos do jezika v javnem življenju. Slovenski slavisti, ki ste že doslej stali dosledno in nemalokrat tudi brez potrebne širše podpore družbe v prvih okopih te bitke, ste med prvimi poklicani, da nakažete smer tem prizadevanjem v prihodnje, pri čemer se vsi zavedamo, da bo uspeh odvisen od širine in usklajenosti širšega zaledja in zveze mnogih dejavnikov, ne nazadnje tudi Socialistične zveze kot najširše, vseljudske organizacije in fronte organiziranih socialističnih sil. Pripravljen je tudi že prvi zasnitek vsebinske usmeritve tega posveta, ki ga bo treba v današnji razpravi in v dogovorih vseh prizadetih organizacij in ustanov dopolniti. Že v pripravah na ta posvet pa bo treba načeti in razrešiti mnogo načelnih in praktičnih vprašanj, od katerih je odvisen položaj slovenščine v javnem življenju in njena pravilna raba. To pomeni — ne čakati, temveč uresničevati misel in zahtevo iz pisma o slovenščini, da sta slovenska kultura in z njo jezik vrednota, ki mora postati del vsakdanjega življenja vseh nas in vsakega posameznika. Šele ob takih delovnih in vseskozi povezanih prizadevanjih se bo posvet mogel osredotočiti na bistvena premalo jasna vprašanja in dileme, ki jih je mogoče rešiti in preseči samo v skupnem dogovoru in v strpni, poglobljeni, vsestranski obravnavi vseh poklicanih in odgovornih.

Dovolite mi, da hkrati z željo za plodno skupno delo pri tej in drugih skupnih nalogah izrazim iskreno voščilo RK SZDL Slovenije ob pomembnem delovnem jubileju vašega društva, ob obletnici, ob ka-

teri se sicer človek že zrelo in odgovorno, hkrati pa še s polnim zagonom in življenjsko silo loti vsake pomembne naloge, ki se postavlja pred njega. In takih nalog ne bo malo.

Savin Joga
RK SZDL SRS

1. Predsedstvo RK SZDL Slovenije in SDS sta se na seji 27. 5. 1975 dogovorila za posvetovanje o položaju slovenščine v slovenski in jugoslovanski javnosti. Posvetovanje bo prirejeno s sodelovanjem SDS in SZDL. Ob tej priložnosti naj bi izšla posebna številka revije Jezik in slovstvo.

2. Namen posvetovanja je opozoriti širšo javnost na pomen slovenskega jezika, zlasti knjižnega, kot izjemne družbene vrednote v najširšem in najglobljem pojmovanju, hkrati pa začeti širše in sistematično skrbeti za oblikovanje jezikovne zavesti Slovencev in široke sodobne jezikovne kulture.

2.1. Na posvetovanju se bo govorilo o razmerju slovenskih delovnih ljudi do lastnega izrazila v vseh oblikah javnega sporazumevanja. Načeto bo vprašanje skrbi za jezik v delovnih organizacijah, sodstvu in upravi, v političnem življenju slovenske in jugoslovanske samoupravne družbe, v množičnih občilih, vojski in sodobni umetnosti. Znova bo odprto vprašanje o sporazumevanju Slovencev v okviru Jugoslavije.

3. Jezikovna zavest je temeljna prvina narodne zavesti, in sicer tako pri Slovencih v SFRJ kakor pri Slovencih zunaj njenih meja. Pravica do jezikovne samobitnosti je bila in je sestavni del boja za človeško dostojanstvo. Iz lastne izkušnje in izkušnje drugih narodov vemo, da je jezikovna zavest toliko trdnjša, kolikor bolj temelji na spoznanju lastnega knjižnega jezika in njegove kulture. Slovenska jezikovna zavest je utemeljena tudi s tisočletno kultiviranostjo slovenskega izrazila in njegovo zmožnostjo, da zadosti vsem potrebam sporazumevanja v sodobni, visoko razviti družbi.

3.1. Sodobna jezikovna kultura ne temelji več na sprejemanju zapovedi oziroma prepovedi glede rabe jezikovnih znamenj, temveč na spoznavanju jezika kot iz delnih sestavov jezikovnih znamenj zložene sestava. Njeno bistvo ni v vsesplošnem purizmu ali antipurizmu, temveč v razvi-

tem spoznanju o primernosti izraznih sredstev v posameznih govornih položajih in njihovi opaznosti zunaj teh položajev. Izbiira jezikovnih sredstev je seveda odvisna od vsakega govorca in njegove lastne presoje.

3.2. Glavni posrednik jezikovne kulture pri Slovencih je šolska mreža. Jezikovni pouk mora biti organiziran na vseh njenih stopnjah, od predšolske dobe do visokih šol vseh vrst. Lektorji naj bi sčasoma sestavkov ne pisali več, temveč naj bi — kakor v drugih razvitih družbah — svetovali le stilistične popravke. Jezikovni pouk naj bi slonel na spoznanju, da vsak posameznik z duhovnim in telesnim razvojem razvija in spreminja tudi svoje izrazilo. Stališče, da je dovolj, če učenec spozna jezikovni sestav na stopnji osnovnega izobraževanja, se je pokazalo za zgrešeno in na tem spoznanju bo treba izdelovati učne načrte v prihodnje. Jezikovni pouk se veže po eni strani s poukom slovstvene zgodovine in besedne umetnosti ter je povezan s kulturno zgodovino. Po drugi strani pa je treba posebej poudariti, da jezikovni pouk v širšem smislu podaja šola v celoti, z vsemi predmeti, v sodobnem pojmovanju pa tudi obvezna celodnevna šola, posebno tam, kjer domače okolje zaradi zaprtosti deluje na otroka kot gluha loza in ne le, da ga ne razvija, temveč ga nasprotno celo ovira pri razvijanju in s tem pri osebnem napredku. Prav zaradi teh novosti v usmerjenem izobraževanju bo moralo spoznanje o jezikovni vzgoji prodreti iz ozkih slovenističnih vrst med vse proizvodne delavce in vse tiste družbene delavce, ki bodo udeleženi v vzgojnem procesu. To seveda pomeni, da bodo učenci v šoli utrjevali oblike sporočanja, ne pomeni pa, da bi drugi predmeti lahko prevzemali vlogo slovenistične stroke — pojasnjevati jezikovni sestav ter razložiti in utrditi pojem jezikovne kulture.

3.3. V zvezi s tem je treba za nove naloge posebej pripraviti najprej učitelje slovenščine; z vprašanji jezikovne kulture pa bo seveda treba seznaniti tudi vse druge pedagoge in delavce v šolstvu. Posebej je treba opomniti na zvrstno diferenciacijo jezika, kajti šola prevzema nase naloge, ki so jih doslej opravljali starši in domače okolje. V teh spremenjenih razmerah šola seveda ne bo v vseh govornih položajih razvijala samo zbornega (knjižnega) jezika, saj to ne bi pomenilo vcepljanja resnične jezikovne kulture, temveč kvečjemu odpravljanje bogastva sestavov in možno-

sti jezikovnega prilagajanja govornim položajem. V novi šoli bo treba paziti tudi na temeljno vprašanje razločka med strokovno-znanstvenim načinom izražanja in vsakdanjo besedo, ker obstaja nevarnost, da bi bil izraz, ki ima čustveno razsežnost, izrinjen, to pa ima lahko hude posledice. Sama razlaga jezikovnega sestava in pojasnilo za rabo seveda ne bosta dosegla pravega namena, če ne bosta vcepljala zavesti o slovenskem jeziku kot posebni družbeni in kulturni vrednoti.

3.4. Poleg šole bo treba še naprej opozarjati in vzgajati v knjižnem jeziku z množičnimi občili (časniki, radio, televizija, kulturne, strokovne in druge revije) ter seveda z glasili SDS. Z nakazovanjem problematike današnjih razmerij v jeziku ter pojasnjevanjem glede rabe bo treba poskrbeti za čedalje večjo suverenost pri obvladanju jezika in za zavestno skrb za kultiviranost slovenščine v javnosti. Pri tem se bo treba izogniti kampanji in pretiravanju.

3.5. Vzgoja poteka tudi s primerno jezikovno kulturo v praksi samih množičnih občil. Približevanje »neukemu« bralcu ni v jezikovni ohlapnosti in grobih prekrških zoper jezikovno normo, kakršne srečujemo v marsikateri publikaciji, namenjeni širšemu, morda premalo zahtevnemu občinstvu. Vprašanja najbrž ne bo mogoče rešiti z armado lektorjev, temveč bo treba poskrbeti za spremembo miselnosti piscev in za večjo seznanjenost z jezikovnimi vprašanji.

Te naloge so posebno resne, ker velik del današnje srednje generacije sploh ni bil deležen osnovne izobrazbe v slovenščini (zlasti Primorska pod Italijo, nemška okupacija na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem).

3.6. Katedri za slovenski jezik na oddelku za slovenske jezike in književnosti Filozofske fakultete v Ljubljani, ustrezne študijske institucije na pedagoških akademijah v Ljubljani in Mariboru, katedri za slovenski jezik na AGFRT in FSNP ter Inštitut za slovenski jezik SAZU dajejo s svojim delom ustvarjalno pobudo za postavljanje teoretičnih temeljev jezikovne kulture. Njihovi raziskovalni programi in delo morajo biti nenehno prilagojeni tako aktualnim vprašanjem v spoznavanju slovenskega jezika in jezikovne kulture, upoštevati pa morajo tudi potrebo Slovencev po samospoznavanju s pomočjo ugotovljenih dejstev o slovenskem jeziku danes ter z razlago teh dejstev. V okviru nove uredit-

ve Raziskovalne skupnosti Slovenije bo treba v zvezi s tem programom razpisovati teme in poskrbeti, da ne bo kadrovskih in denarnih ovir pri njihovem uresničevanju.

3.7. Posebna in stalna pozornost mora biti posvečena vprašanjem slovenskega jezika pri Slovencih, ki živijo kot narodnostna skupnost v vsakdanjem stiku z drugim jezikom. Ta skrb je v celoti naravnana na pomoč pri boju za pravice slovenskega jezika, posebej pa je treba podpirati prizadevanje, da bi slovenski (knjižni) jezik obvladali in ga čedalje bolj uporabljali tudi tisti, ki niso bili deležni slovenskega pouka. Zelo pomembno bi bilo, da bi v njihovih šolah spremljali tista dognanja o slovenskih jezikovnih sestavih, ki v zadnjem času pomenijo prelom v pogledih na slovenščino. Potreba po dejavni povezanosti z matičnimi znanstvenimi ustanovami, ki raziskujejo slovenski knjižni jezik, obstaja tudi pri vseh raziskovalcih in ustanovah, ki se ukvarjajo s študijem jezika v vsakdanjem stiku z drugim jezikom.

4. Danes je z mrežo samoupravnega družbenega reda zajetih zelo veliko slovenskih delovnih ljudi, zato je posebno pomembna tudi jezikovna kultura v samoupravljanju. Odprto je vprašanje razmerja med jezikom vsakdanjega političnega sporazumevanja in strokovno politološko ter drugo strokovno terminologijo, primerno za razprave in listine, manj primerno pa v pogovorih med delovnimi ljudmi in ob drugih manj uradnih priložnostih. Ob tem je treba opozoriti, da mora biti besedilo političnega nagovora drugačno kot besedilo politološke in sociološke razprave. Strokovni in znanstveni jezik se namreč ločita od drugih delnih jezikovnih sestavov po nenavzočnosti čustvene pomenske razsežnosti. Istenje nagovora — ta ima zmeraj tudi čustveno vlogo — z razpravo pa ima pri nas zaradi odtujenosti pomenov strokovnega izraza pogosto negativne posledice za pritegotovanje občanov v politično življenje. Poleg izraza, ki je pogosto uporabljano v neprimernem sobesedilu, obremenjujejo sodobno slovensko politično besedo pogosti in izpraznjeni klišeji ter izrabljena frazeologija. Ker se mora v jeziku zmeraj zrcaliti vsa družbena misel, spremembe pa prodirajo počasneje, kakor se ta misel oblikuje, bo treba ugotoviti, koliko se iz jezika današnjih besedil v dobi razvitega samoupravljanja zrcali drugačna, že presežena družbena misel.

Ne nazadnje pa se ob vseh teoretičnih izhodiščih postavlja pred nas potreba po

preprostem, tudi nestrokovnjaku dostopnem strokovnem izrazu, ki bo dovolj pomenljiv tudi za tistega, ki ne bo obremenjen s koncepcijami stroke.

5. Slovenski jezik v javni upravi in sodstvu se je oblikoval v različnih družbenih redih in večinoma v stiku s tujimi viri in obrazci — od tam so odločbe, pravilnike, zakone in podobno prevajali v slovenščino. Z novimi določili, napisanimi v starem jeziku, so danes poimenovana naša sodobna družbena stališča do razmerij med ljudmi in ocene posameznih dejanj. Tudi tu bi kazalo iskati razumljive, ne razvlečene formulacije nasilne »objektivnosti« in »nepristranskosti«. Jasnost in razumljivost teh besedil sta namreč pogoj za pravno varnost delovnega človeka, saj nerazumljivost odpira možnost za manipulacije in samoupravljalcu otežuje izpolnjevanje dolžnosti ter prevzemanje pravic, ki mu jih družba zagotavlja. Odmaknjeni pravni in uradovni jezik omogoča monopol uradnika.

5.1 V delovnih organizacijah se danes že kaže, da so marsikje spoznali, kako so pomembna sestavina kulturnega dela tudi: a) skrbno in jasno sestavljena besedila notranjega sporazumevanja v podjetju; b) jezikovno dognano ustno in pisno sporazumevanje s strankami; c) dobra besedila gospodarske propagande; č) napisi in imena podjetij. Čeprav je dognano, da ta dejavnost podjetij zanemarljivo malo obremenjuje ceno izdelkov, pa se še zmeraj dogaja, da je reševanje tega vprašanja odvisno od naključne zasedbe delovnih mest.

To je opazno posebno pri izdajanju pisnega gradiva za posamezne izdelke, saj se dogaja, da zaradi večjega trga na jugu Jugoslavije celo slovenska podjetja zanemarljivo slovenskega kupca in s tako prakso sama ustvarjajo manjšinska razmerja, kar je protiustavno. Zanimivo je tudi, da smo zunaj jugoslovanskih meja občutljivi za pravice slovenskega jezika, obztraj pa zoper tovrstno diskriminacijo premalo storimo. Še bolj žgoče je vprašanje trgovskih ponudb v slovenščini pri izdelkih, ki jih kupujemo v drugih republikah. Naša zastopstva ne zahtevajo zmeraj slovenskih navodil in napisov niti za jugoslovanske izdelke — tudi zelo drage — še manj pa za tiste, ki jih druga jugoslovanska podjetja uvažajo iz tujine. To kljub predpisom in dogovorom ne velja tudi za podnaslavljanje filmov.

V zvezi s temi vprašanji je treba razmisliti o ustreznih jezikovnih izobrazbi tehničnih in

ekonomskih kadrov v gospodarskih organizacijah in o stalnem obnavljanju njihovega vedenja o jezikovni kulturi ter poznanju knjižnega jezika pa tudi o potrebi po oblikovanju ne le zavesti, temveč dejavnega spoznanja, da so delovne organizacije nič manj kot šola dejanski vsestranski vzgojitelj največjega števila slovenskih samoupravljalcev.

6.2 Posebno, še danes nerešeno je vprašanje slovenskega jezika v vojski. Spregovoriti bo treba o vprašanih slovenske jezikovne kulture v ljudski obrambi, pri pouku obrambne vzgoje, pregledati bo treba njeno vlogo na slovenski vojaški gimnaziji. Pri tem ni na zadnjem mestu vprašanje učbenikov in priročnikov, ki bi morali biti prvi posrednik jezikovne kulture. — Odprto je tudi vprašanje možnosti za jezikovno uveljavljanje slovenskih vojakov v vojski. Dogaja se namreč, da vojak zaradi jezikovnega neznanja (srbohrvaščine) ne more biti popolnoma deležen izobraževalnih in vzgojnih možnosti, ker pa je včasih pomanjkljivo tudi njihovo obvladanje slovenščine, se utegne zgoditi, da zaradi neustrezne jezikovne kompetence v obeh jezikih prihaja do nekakšne jezikovne asimilacije, to pa je spet v nasprotju z našimi načeli in ureditvijo.

7. Posebno pozornost je treba posvetiti tudi stanju slovenščine v umetnostnem izražanju. Tu veljajo drugačna pravila in za uporabo izrazja iz vseh jezikovnih zvrsti pozna umetnost le omejitve, ki izvirajo iz njenih okvirov in hotenj. Seveda pa ostaja odprto vprašanje estetičnosti, funkcionalnosti in pomenljivosti izraza, privzetega iz neumetnostnih vrst in zvrsti.

V zvezi s tem je tudi vprašanje slovenskega odrskega in filmskega jezika, tako v dramskih delih in scenarijih kakor tudi v realizaciji. Vprašanje ustreznih pritegnitve jezikovnih zvrsti v odrskih in filmskih delih je pri nas teoretično nerazčiščeno in navadno praktično nedognano.

Sklep

V pričujočih tezah o jeziku so podana področja, o katerih se bo govorilo na posvetovanju o jeziku, prikazana pa je tudi temeljna usmeritev obravnavanja. Teze so urejene in zbrane v namenom izzvati javno razpravo, ki bi prispevala k večjemu učinku tako zasnovane akcije.

V Postojni, 1. 10. 1975

Breda Pogorelec
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zgornje teze so bile prebrane na zborovanju v Postojni; s tem so dane v javno razpravo; vsi, ki bi jih želeli dopolnjevati ali kako spreminjati, naj pošljejo svoje pred-

loge na naslov uredništva JiS. Simpozij bo verjetno novembra 1976. Za prispevke se UO SDS vnaprej zahvaljuje.

TRUBARIANA V BRATISLAVI

Čeprav evidenca izvirnih in ohranjenih protestantskih tiskov 16. stoletja iz objektivnih razlogov ne more biti povsem točna, lahko vendarle trdimo, da so v deželah zahodne Evrope naši literarni zgodovinarji registrirali in pregledali vse dosegljive slovenske protestantske tiske v javnih in cerkvenih knjižnicah. Ta ugotovitev pa prav gotovo ne bi mogla obveljati za območja vzhodne Evrope. V utemeljitev in ilustracijo te navedbe naj služita dve dragoceni najdbi v Bratislavi. V obeh primerih gre za dokaj redka Trubarjeva izvirkna.

✓ obdobju mojih poprejšnjih raziskovanj v bogati licejski biblioteki Slovaške akademije za znanost in umetnost v Bratislavi sem lahko s pomočjo kataloga evidenciala Trubarjevo Hišno postilo iz leta 1595 (s signaturo št. 4.104). Ob razstavi prekmurskih prvotiskov iz skladov bratislavske licejske biblioteke v letu 1969 so si obiskovalci v Ljubljani, Mariboru in Murski Soboti lahko ogledali tudi ta izvirk, ki spada med dobro ohranjene publikacije in je njegovo registracijo v Bratislavi skoraj povsem zanesljivo moč pripisati knjižno-ljubiteljski vnemi znanega bratislavskega pastolja ter mecena Mihaela Institorisa Mošovskega.

V okviru preučevanja slovenskega protestantskega tiska v knjižnih depojih bratislavskega centra Maticе Slovaške, ki je prevzela številne sklade bivših katoliških samostanov, sem letos poleti zasledil še eno ohranjeno Trubarjevo (pravzaprav Klombner-Juričičevo) knjigo — Ene duhovne peisni iz leta 1563. Ta redki prvotisk (s signaturo MS Br. II. 2 Bop 2727) je povezan v koligat, ki vključuje še naslednje latinske tiske: S. Rota, Iani anisii sententiae ... (1557), Dilingae apud Sebaldum Mayer (1562), Historia Bohemica (1532) in H. Schottena Vita honesta ... (1563).

Registraciji dveh redkih Trubarjevih knjig v Bratislavi je treba dodati tudi nekaj novoodkritih zapisov o njem ter njegovem delu (v bratislavski licejski biblioteki SAZU).

V svoj obsežen literarno-zgodovinski pregled z naslovom »Specimen Hungariae Literatae Virorum Eruditione Clarorum Natione Hungarorum, Dalmatarum, Croatiae, Slavorum atque Transylvanorum...«, ki je izšel leta 1711 v Frankfurtu in Leipzigu, je bansko-štiavniški bibliograf David Czwittinger (1676—1743) vključil tudi nekaj podatkov o Primožu Trubarju. To dejstvo in pa bratislavska registracija še ne bi predstavljala pomembnejšo novino, če ne bi Czwittinger po več kot 150 letih vzpodbudil madžarskega protestantologa Andrása Fába na dopolnitve in če se na tem »bratislavskem« izvodu ne bi našle tudi zanimive — rokopisne opombe.

V 18. zvezku »Figyelő-a« (Obzornika), bu-dimpeštanskega literarno-zgodovinskega glasila, je András Fábo leta 1885 objavil svoje »Dopolnitve k Czwittingerju«, ki vsebujejo tudi dostavke oziroma neuporabljene vire k Trubarjevimi generalijam. V zvezi s »prvim« Trubarjem (za razliko od Felicijana) omenja najprej J. W. Valvasorja »Die Ehre des Herzogthums Crain«, potem pa še nagrobni govor Jacoba Andrea in druge biografske podatke iz dela A. K. Saliga »Vollständige Historie der augspurgischen Confession« iz leta 1730. Fábo opozarja v zvezi s Trubarjem še na delo J. P. Koliusa »Introductio in historiam et rem litterariam slavorum« ter na njegovo »Historia critica versiorum slavo-nicarum maxime in signium«.

Po oceni dr. Jana Čaplovića, dolgoletnega vodje bratislavske licejske biblioteke (in njegove ugotovitve potrjujejo tudi rokopisne primerjave), izvirajo številne rokopisne opombe na straneh »bratislavskega« Czwittingerjevega Specimena izpod peresa znanega protestantskega pastolja Samuela Wilhelma Serpiliusa (1707—1762). Le-ta je na strani 390 v zvezi s Trubarjem med drugim zapisal tudi tole ugotovitev: De N. T. Truberis oct. H. Vogt Catalogus libros rarit. edit. 1747, pag 664. Sicer se Serpiliusove opombe nanašajo tudi na Jurija Dalmatina in tiskarja Janža Mandelca.

Ce Czwinggerjeve ter Fábo-ve objave izpričujejo široko odmevnost Trubarjeve dejavnosti na nekdanjem Ogrskem (in v tem smislu velja dopolniti tudi nad vse izčrpen Ruplov pregled virov ter literature za življenje in delo Primoža Trubarja v istoimeni knjigi iz leta 1962 (moramo ob Serpiliusovih rokopisnih opombah opozoriti na še bolj dalekosežna in bolj pomembna dognanja. Ker se je bratislavski pastor dodobra seznanil tudi s slovenskim protestantskim gibanjem in knjižno dejavnostjo vsaj dveh njegovih organizatorjev oz. ustvarjalcev (Trubar, Dalmatin), je lahko razumeti, zakaj je v svojem praktičnem delovanju usmeril svojo pozornost ter gmotno pomoč v korist slovenskega protestantskega življa in

njegovih duhovnih dejavnikov v mejah nekdanje Ogrske. Najbolj prepričljiv dokument takega Serpiliusovega odnosa in razsvetljenih pobud predstavlja njegovo pismo z dne 29. oktobra 1751, naslovljeno Štefanu Küzmiču v Nemes Csó (glej zbornik Štefana Küzmiča, M. Sobota 1974). Nihče od pozitivnih bratislavskih dejavnikov glede razvoja slovenske narečne književnosti v Prekmurju ni tako premočrtno kot on vzpodbudil Küzmiča k zgodovinskemu literarnemu delu in to v znatni meri prav gotovo — ob spoštljivem razumevanju dejavnosti Trubarja in njegovega kroga.

Franc Sebjanič
Beograd

PUBLIKACIJE V SPOMIN NA NEMŠKEGA SLAVISTA IN BALKANOLOGA A. SCHMAUSA

Od smrti münchenskega slavista Aloisa Schmausa so izšle v založbi dr. dr. Rudolfa Trofenika naslednje knjige, posvečene delu in spominu pomembnega raziskovalca južnoslovenskih književnosti in balkanološke problematike:

Serta slavica in memoriam Aloisii Schmaus. (Gedenkschrift für Alois Schmaus. Herausgegeben von Wolfgang Gesemann, Johannes Holthusen, Erwin Koschmieder, Ilse Kunert, Peter Rehder, Erwin Wendel unter Mitwirkung von Jiří Daňhelka, Radoslav Medenica, Stavro Skendi.) München 1971. LVII + 764 str.

Alois Schmaus: Gesammelte slavistische und balkanologische Abhandlungen. (Besorgt von Peter Rehder.) I. München 1971. 449 str. — II. München 1973. 478 str. — III. Sabrane slavistične i balkanološke rasprave. München 1971. 375 str. (cir.) (Beiträge zur Kenntnis Südosteuropas und des Orients, XIV. Band, 1—3. Teil.)*

Uvodni del spominskega zbornika obsega kratek pregled življenja in dela Aloisa Schmausa, obsežen prikaz Schmausovega znanstvenega dela za časa bivanja v Beogradu, ki ga je napisal njegov najboljši prijatelj in sodelavec iz tistega časa Radoslav Medenica, ter bibliografijo pokojnikovih objav. Ta bibliografija je ponatisnjena na začetku prvega dela Schmausovih zbranih razprav in nekoliko dopolnjena s sprva prezrtimi enotami v predgovoru k

drugemu delu razprav. V navedenih pripevkah je dokaj popolno prikazan znanstveni profil Aloisa Schmausa (28. okt. 1901 — 27. jul. 1970), bavarskega slavista, ki se je od leta 1923 študijsko izpopolnjeval v Beogradu, bil tam od leta 1928 lektor nemškega jezika in od 1939 docent za nemški jezik in književnost na filozofski fakulteti, v medvojnih letih ravnatelj nemškega inštituta v Beogradu, po vojni pa se je habilitiral za slovensko filologijo in balkanologijo z razpravo Volksepik der bosnischen Mohammedaner (natisnjeno v shr. kot *Studije o krajinskoj epici*, Zgb. 1953, Rad SAZU 297) ter deloval kot univerzitetni učitelj na münchenski univerzi do smrti. O njegovem znanstvenem ugledu v svetu najzgovorneje priča odziv številnih znanih in manj znanih slavistov iz najrazličnejših dežel na vabilo pripravljalnega odbora za jubilejni zbornik ob njegovi sedemdesetletnici, ki pa se je do izida zaradi slavljenceve smrti moral spremeniti v spominsko publikacijo.

Prva dva zvezka Schmausovih zbranih slavističnih in balkanoloških razprav prinašata v kronološki razvrstitvi njegove nemško pisane znanstvene tekste. Seveda so z oznako »zbrane razprave« zajeti le teht-

* V napovedih založnika in v predgovorih k posameznim knjigam je bil programiran tudi četrti zvezek Schmausovih slavističnih in balkanoloških razprav, vendar je njegov izid preložen ali umaknjen s programa, ker nam je bil poslan v oceno le zgoraj bibliografsko zabeleženi komplet.

nejši članki poleg daljših študij in temeljnih razprav, medtem ko je urednik izločil poročila, ocene in leksikalne članke. Zanimivo in nenavadno je pri tem dejstvo, da od teh nemško pisanih razprav segajo le tri v predvojni čas, in še od teh je ob poročilu o folkloristični znanstveni ekspediciji in priložnostnem predavanju prava razprava le *Lessings Fabeln bei Dositej Obradović* (I, str. 39—72). Protiutež temu razmeroma majhnemu predvojnemu prispevku nemški slavistiki pa je obsežna znanstvena dejavnost, zaobsežena v tretjem zvezku zbranih razprav, in še obsežnejša strokovna publicistika, ki je zaradi kriterijev izbora ostala zunaj izdaje, in sicer oboje v srbohrvaškem jeziku. Schmaus je bil namreč eden redkih tujih znanstvenikov, ki se ni le poglobljajl v vprašanje srbske književnosti in ljudske tvornosti iz neposrednega poznavanja virov, ampak je tudi rezultate svojih raziskav oblikoval v srbskem jeziku. Njegov prijatelj Medenica ga je zadevno takole označil: »Nerazložljivo in komaj razumljivo je, da neki tujec tako hitro dojame duha in vse tiste komaj izmerljive lastnosti nekega naroda, pogojene v posebnem zgodovinskem življenju, in se tako popolno priuči njegovemu jeziku, da se lahko spusti tudi v najsubtilnejše kritične in umetnostne analize, kakor je bil to primer s tem nenavadno nadarjenim človekom. S takšno gotovostjo je dojel bistvo literarnih del, tako pesniških kakor proznih, da je podajal zelo prepričljive književne ocene.« (Serta slavica, str. XXIII.) Iz pregleda Schmausovega dela lahko posnamemo, da so bile nenavadno dragocene za srbski kulturni prostor med obema vojnama njegove teoretične študije, posnete sicer po različnih, pretežno nemških razpravah, vendar prežete s kritičnim preverjanjem in dragoce-nimi lastnimi sodbami. Ta strokovna publicistika v obravnavani izdaji ni bila upoštevana, pač zaradi dejstva, da je edicija namenjena mednarodni slavistični publiki in zato usmerjena na Schmausove bolj izvirne prispevke slavistični vedi. Tako se nam kaže v srbsko pisanih razpravah tretjega zvezka zbranih razprav Schmausov predvojni znanstveni interes usmerjen predvsem v tri smeri: v pesniško delo Petra Petroviča Njegoša, pri čemer je najtehtnejši Schmausov prispevek monografska razprava o pesnitvi Luča mikrokozma (*Njegoševa »Luča mikrokozma»*, III, str. 9—99); v književno delo Dositeja Obradoviča; v raziskovanje srbske ljudske epike, temelječe na številnih znanstvenih ekspedicijah po Srbiji, Makedoniji, Črni gori in

Bosni. Tudi v povojnem, pretežno nemško pisanem znanstvenem delu je ostal v dobršni meri usmerjen v srbsko književnost in ljudsko slovstvo. Usmeril se je zlasti in preučevanje »bugarštic« (I, str. 380—8, 418—36, II, str. 9—26). Posebno novost v Schmausovem delu tega časa pa predstavljajo versko zgodovinske raziskave, tako o verstvu starih Slovanov (*Zur altslawischen Religionsgeschichte*; I, str. 228—259) in o bogomilstvu (*Der Neumanichäismus auf dem Balkan*; I, str. 91—128). Več razprav se ukvarja z albansko kulturo in z medsebojnimi kulturnimi vplivi pri balkanskih narodih. S posameznimi razpravami je Schmaus posegel tudi v druge slovanske literature, v češko (*Zur Entstehungsgeschichte des alttschechischen »Stilfrid«*, I, str. 220—7; *Tschechisch-deutsche Literaturbeziehungen*, ib. str. 328—46), v rusko (*La byline russe et son état actuel*, I, str. 368—79; *Zu Puškins »Pamjatnik«*, II, str. 44—50), v ukrajinsko (*Taras Ševčenko, der Dichter und sein Volk*, II, str. 122—9), v hrvaško (*Heldentum und Hybris*, II, str. 149—61) in v slovensko.

Slovenistični delež v Schmausovem znanstvenem opusu je zastopan v nekaj informativnih odstavkih razprave o deležu ruske literature v nastajanju modernih južnoslovanskih literatur (*Der Anteil der russischen Literatur am Werden der modernen südslawischen Nationalliteraturen*, II, str. 465—78), ki je v tej ediciji prvič natisnjena, in s tehtno razpravo *Prešerens »Taufe an der Savica«*, II, str. 395—411), ponatisnjeno iz Münchenskega zbornika v proslavo sedemdesetletnice Antona Slodnjaka (*Studica Slovenica Monacensia*, München 1969, str. 112—25). Razpravo je registriral že Boris Paternu v svoji razpravi o Krstu pri Savici in jo označil za »najpomembnejši prispevek tuje slavistike k razlagi Krsta« (Pogledi na slovensko književnost, I, Lj. 1974, str. 232). Schmausova interpretacija izhaja iz osebno doživljene variante romantičnega petrarkizma kot značilnosti Prešernove ljubezenske lirike in prepričljivo dokazuje, kako se ta petrarkizem v pripovedno objektivizirani obliki pojavlja v pesnitvi Krst pri Savici. Prešernova pesnitev je za Schmausa simbolno pesniško delo, ki mu je zgodovinska zgodba le zunanja lupina, preko katere je pesnik izpovedal svoje prepričanje o moči transcendirajoče ženske ljubezni na dejavnost bolj v stvarnost priklenjenega moškega. Schmaus je izpeljal svoje zaključke iz podrobne vsebinske in stilistične analize dialoga v osrednjem delu Krsta. Zanimive

so tudi tri njegove »obrobne« ugotovitve: iz različne rabe časov v posvetilnem sonetu se more sklepati na to, da se je v času ustvarjanja pesnitve Prešeren že odpovedal svoji ljubezni do Primičeve Julije in našel rešitev iz popolne resignacije (navajanje Sonetov nesreče v dokaz je sicer anahronizem, vendar ima hipoteza kljub temu svojo tehtnost) v novem pesniškem poslanstvu; pesnitev daje v značilni rabi izrazov slutiti, da pomeni prelomnico med panslavistično pesnikovo fazo in spoznanjem o posebnem humanističnem in kulturnem poslanstvu Slovencev (tu bi mogli v potrdilo pritegniti tudi Zdravico, ki je nastala pozneje); ljubezen je predmet dialoga le med Črtomirom in Bogomilo in se tu prenaša tudi na versko sfero, medtem ko duhovnik navaja Črtomira le k spoznanju, da je kot bivši pogubovalec duš dolžan po njegovem zgledu postati njihov reševalec.

Nekoliko obsežnejši je slovenistični delež v spominskem zborniku. Če ne računamo razprav, ki se le bežno ali posredno dotikajo slovenskega kulturnega prostora (npr. Miloš Dorđević, *Die südslawische Welt im Werke Ricarda Huchs*, str. 131—5), prihajajo v poštev trije prispevki slovenskih slavistov in dva tujih raziskovalcev. Nemški etnolog Leopold Kretzenbacher razpravlja o besedi »čáča« kot o slovenski oziroma slovanski izposojenki v štajersko-bavarski nemščini (*Modekette und Zauberschmuck*, str. 402—7). Najprej govori o oživitvi rabe stare besede za označevanje posebne vrste obeskov v zvezi s hippyjevsko modo, navaja nato pomenske odtenke iz starejših dialektičnih slovarjev in po arhivskem gradivu (zapuščinski inventarji) iz 17. stol. ter končno navaja novo dokazilo v prid Štrekljevemu povezovanju besede (ČZN 1908, str. 88) z rusko »caca, cjacjá«. V slovenistiko sodi tudi razprava o nekaterih izrazih drugega brižinskega spomenika (Ján Stanislav, *K štúdiu Frizinskej pamiatky II*, str. 689—95), daši slovaški slavist išče v njih predvsem slovaške jezikovne značilnosti.

Medtem ko sta oba tuja prispevka slovenistiki izrazito lingvističnega značaja, so slovenski delež v zborniku prispevali le literarni zgodovinarji. Kljub temu se Krakarjev prispevek (*Zapiski o Vrazovi knjižni slovenščini*, str. 391—401) ukvarja pretežno z jezikoslovno problematiko. V njem je s povzetkom Ramovševih in Kolaričevih dialektoloških razprav, z navajanjem Liščeve karakteristike Vrazovega jezika v

pismih Kočeverjarju in z lastno analizo Vrazovega besedja v ciklu ljubezenskih pesmi Večerke (Krakar jih ima za »njegov slovenski pesniški vrh, delo resničnega pesnika«) poskušal utemeljiti uvodoma postavljeno tezo, da moramo iskati vzroke Vrazovi slovenski jezikovni okornosti »v njegovem domačem govoru, v tavanju med tem govorom in Prešernovo govornico, pa med kajkavščino in slovanskimi vplivi«. Pri zadnji postavki so problematični primeri, ki jih Krakar navaja pod točko 3b (str. 400). Kratke oziroma skrajšane oblike svojilnih zamkov (ma, memu) si Vraz gotovo ni sposodil iz češčine, saj so znane iz kajkavskega pesništva, pri nas pa vsaj iz najstarejše prekmurske pesmarice (»mišljenje *měmu*« — Forum 1973/II, str. 199) in iz Modrinjakovih pesmi (»ljuba *ma*«, »misel *ma*« — Štefan Modrinjak, Mrb. 1974, str. 52). Zadnje je poznal in cenil tudi Vraz. Vendar pa ne gre niti pri njem niti pri njegovih predhodnikih za dosledno rabo, marveč za variranje daljših in krajših oblik, kakor jim je to pač narekovala potreba pri gnetenju besednega gradiva v metrične sheme. Zgovoren primer za to je kar prvi verz prve pesmi iz cikla Večerke, ki ga je Krakar jezikovno analiziral: »Odpri mi, dušica *ma*, odpri, *moja mi* golobical« (Stanko Vraz, Slovenska djela I, Zgb. 1952, str. 151). Tudi skoraj vse druge navedene primere za slovanske izposojenke najdemo že v poprejšnjih hrvaških in slovenskih slovarjih. Belostenec (*Gazophylacium*, Zgb. 1740) ima milujem (tudi v pomenu ljubim), nevmertelni in nevmertelnost, pokoj, steklo in zercalo. Iste besede pozna tudi hrvaško-italijansko-nemški slovar Jose Voltiggi (Dunaj 1803), le da so pri njem gesla milovati, nevmertelni, nevmertelnost, staklo in poleg zercalo tudi zarcalo. Pohlin (Tu malu besediše treh jezikov, Lj. 1781) pozna milijem in miluvati, pokoj, staklu in zercalu. Pri Gutsmanu (*Deutschwindsches Wörterbuch*, Clc. 1789) najdemo milujem in miluvau, nevmertelnost (le v nem.-slov. delu pod Unsterblichkeit), pokoj, steklu in serkalu oz. sercalu (pod Spiegel). Tako gre pri primerih, ki jih navaja Krakar kot Vrazove neposredne slovanske izposojenke bodisi za po slovenskem in hrvaškem jezikovnem območju že splošno razširjene izraze ali za hrvatizme v primeru milovati (Pohlin in Gutsman poznata besedo le v pomenu sočustvovati, pomilovati) in morda pri nevmertelen in nevmertelnost. Ostane nam razen dveh starih slovenskih germanizmov (furtoh, viže), ki sta ponesrečeno pridružena tej skupini, le

pestro, kar je lahko rusizem (po Krakarju) ali čehizem, vendar po Pleteršniku znan že Jarniku. Tako ostaja trditev o Vrazovem jezikovnem izsosojanju iz slovanskih jezikov (str. 400) s Krakarjevimi primeri povsem nedokazana.

Boris Paternu je v zborniku objavil nemški prevod svoje temeljne tipološke razprave o slovanski literaturi (*Entwicklung und Typologie der slowenischen Literatur*, str. 557—66), katere prvotno verzijo je objavil že naš časopis (JiS 1966, str. 246—252), dognano inačico pa je avtor postavil na uvodno mesto v svoji knjigi *Pogledi na slovensko književnost* (I, Lj. 1974, str. 5—21). Posebnost objave v Schmausovem spominskem zborniku je strnjen zgodovinski uvod, ki je tujcu potreben za boljše razumevanje osrednje problematike razprave.

Razprava Antona Slodnjaka pa je prvi poskus dognati in razložiti bistvene vsebinske razlike med nemškim verskim reformatorjem Martinom Lutrom in najoriginalnejšim slovanskim protestantskim piscem Primožem Trubarjem v pogledih na sočasne kmečke upore in turške napade na nemško cesarstvo (*Einige Abweichungen in den sozialen und politischen Ansichten Martin Luthers und Primus Trubars*, str. 674—82). Prepričljivejši v argumentaciji je prvi del razprave, ki ga je v nekoliko predelani in slovanski obliki prispeval avtor tudi v zbornik razprav o slovanskih kmečkih uporih v umetnosti (*Trubar in kmečki upori*, Kmečki upori v slovanski umetnosti, Lj. 1974, str. 23—9). V njem tolmači, kako je Trubar v nasprotju z nem-

škim reformatorjem, ki se je leta 1525 odločno postavil na stran nemške gospode in obsodil kmečke upornike, sicer tudi udarjal dolžnost podložnikov, da mirno prenašajo krivice, hkrati pa ostro zažugal nepravilni in hudobni gospodi z božjo kaznijo in to podkrepil z zgledom Celjskih grofov. V razločkih med Trubarjevim zadevnim pisanjem v Postili leta 1558 in v Katekizmu z dvema izlagama leta 1575 je Slodnjak prepričljivo pokazal na odmev hrvaško slovenskega kmečkega upora pri Trubarju in na njegovo sočustvovanje s poraženimi kmeti, seveda v mejah, ki so mu jih dopuščali verski nauki. Mnogo bolj v kratkih potezah je pokazal Slodnjak v drugem delu razprave na razlike v pogledih na »turško nevarnost«. Luter je sprva gledal na vprašanje teoretično in videl v turških napadih božjo kazen, pod vtisom turškega prodora pred Dunaj leta 1529 pa je pozival na boj z utemeljitvijo, da so Turki utelešen hudič, kakor je papež antikrist. Trubar, ki je iz neposrednih doživetij in pričevanj poznal turške napade, saj so bili zlasti v njegovi ožji domovini zelo pogosti, pa je poskušal vseskozi gledati na Turke z prizanesljivo objektivnostjo in s pomočjo glagolskega in cirilskega tiska vplivati na njihovo pokristjanjenje.

Podrobnejši pretres prispevkov z drugih slavističnih področij bi nas preveč zavedel v širino. Zadostuje naj ugotovitev, da so v zborniku zastopane skoraj vse nacionalne panoge slavistike kakor tudi splošna slavistična vprašanja.

Jože Koruza
Filozofska fakulteta v Ljubljani

POROČILO O POLETNIH SLAVISTIČNIH SEMINARJIH V ZAGREBU-DUBROVNIKU IN BEOGRADU

V času od 20. 7. do 10. 8. 1975 je Zagrebška slavistična škola Medunarodnog slavističnog centra SR Hrvatske pripravila 4. poletni tečaj. Predavanja in lektorati so bili organizirani prvih 14 dni v Centru za postdiplomski studij v Dubrovniku, zadnji teden pa na Filozofski fakulteti v Zagrebu.

Ob vsem turističnem vrvežu so delavci Centra izdelali naporen program. Delovni dan se je začel ob 8. uri zjutraj s tremi fakultativnimi lektorati (makedonski, slovenski, starocerkvenoslovanski). Po kratkem odmoru v bifeju, ki je postal središče

živahnih diskusij med približno 100 slušatelji in profesorji, sta navadno sledili dve enoinpolurni predavanja. Utrujeni smo ob dveh zaključili z lektoratom.

Predavanja so bila razdeljena v 3 tematske cikle:

1. *Hrvatska književnost 18. stl.* (R. Bogišić, Hrvatska književnost 18. st., D. Brozović, Hrvatski književni jezik 18. st., V. Gortan, Latinisti 18. st. u sjevernoj Hrvatskoj, J. Torbarina, Latinisti v 18. st. u Dubrovniku, Z. Vince, Književni jezik Matije

Petra Katančića, J. Vončina, Književni jezik Antuna Kanižlića, M. Fotez, Hrvatska drama i kazalište u 18. stl., B. Hećimović, Komedije Tituša Brezovačkog).

2. *Sodobna hrvatska in jugoslavenska proza* (M. Vaupotić, Suvremeni hrvatski roman, A. Flaker, Bolja polovica romana, S. Lasić, Romani Miroslava Krležę, J. Wierzbicki (Warszawa), Misaone pretpostavke Krležinih romana, N. Milićević, Romani Petra Segedina, I. Frangeš, Roman esej, Kritičarsko delo A. Barca, N. Ivanišin, Romani Slobodana Novaka, M. Šicel, Romani M. Božića, V. Kalenić (Ljubljana), Stilovtorni postupci u romanima M. Božića, F. Petre, Novi slovenski roman, P. Kepeski, Poslijeratni makedonski roman, P. Palavestra (Beograd), Poslijeratna srpska književnost. P. Budak, Poslijeratna hrvatska drama, P. Matvejević, Književnost pobune i otpora, T. Čubelić, Ustanak i revolucija u riječi narodnog pjesnika.

3. *Lingvistična in kulturološka predavanja* (D. Rendić—Mioćević, antička baština u kulturi jugoslavenskih naroda, J. Kaštelan, Riječ i vrijeme, M. Prelog, Umjetnost na tlu Jugoslavije, Društvenopolitički sistem SFR Jugoslavije, V. Anić, Akcenatska adaptacija internacionalizama, B. László, Kad bismo birali jezični sustav..., I. Škarić, O govorništvu u suvremenim masovnim medijima, B. Vuletić, Sustavnost govora).

Iz naslovov je razvidno, da je bil seminar izrazito literarno usmerjen. Udeleženci so pazljiveje sledili predavanjem iz moderne literature, saj 18. stl. — doba razsvetljenstva — ne ustreza našemu pojmovanju umetniškega, estetskega, pa tudi metodološki pristop predavateljev je bil bolj ali manj deskriptiven, včasih celo anekdotičen. Paleta predavanj je bila pahljača najrazličnejših pristopov do umetniškega dela — od tekstologije pa do najmodernejših strukturalnih pristopov.

Seminarsko delo je potekalo v 10 skupinah, glede na usmeritev (lingvistika — literatura) in znanje jezika. Prva in druga skupina nista poslušali predavanj, pač pa sta pridobivali osnovno jezikovno znanje po avdiovizualni metodi, ki jo je razvila zagrebška šola.

Udeleženci nismo dobili le izčrpne informacije o stanju slavistične znanosti v Zagrebu, pač pa smo se seznanili tudi s kulturnimi dogajanjmi. Organizirana sta bila skupinska ogleda Dubrovnika in Zagreba, v Zagrebu nas je posebej impresionirala

projekcija najbolj znanih risanih filmov »zagrebačke škole«. Dubrovniški del seminarja je tekel v času letnih iger, zato smo si ogledali pastirsko igro Marina Držića Plakir iliti Grižula; seminarska grupa, ki se je specialno ukvarjala s Krležo, pa tudi Krležin Obračun sa nama režiserja D. Radojevića. Imeli smo redko priložnost, pogledati v zakulisje, v priprave neke predstave, prisostvovali smo glavni vaji Christopherja Columbusa Krležę in G. Para.

Celodnevna vožnja na Lopud in Šipan, tipično dalmatinsko kosilo in prost dan so iz množice posameznikov ustvarili »slavistično skupnost«. V malo manjši meri se je to zgodilo čez 10 dni, ko smo se z avtobusoma skozi Karlovac popeljali Plitvičkim jezerom nasproti.

Da je bila organizacija šole odlična, se je pokazalo zlasti ob prevozu vseh udeležencev iz Dubrovnika v Zagreb. Letalski most, kot smo »nalogo« imenovali, je bil vzpostavljen brez zastojev. Dober informator so bili tiskani programi, pa tudi pomočnik direktorja, ki nas je vsak dan znova opozarjal na kje in kdaj. Avgustovski Dubrovnik res ni najbolj primerno študijsko okolje, vendar je bilo opozarjanje na obveznost vaj in predavanj skoraj predrastično.

Ob koncu seminarja je vsak udeleženec dobil Zbornik predavanj 2. poletnega tečaja s kratko zgodovino šole in nekaj knjig o hrvaški literaturi v domačem ali v enem od svetovnih jezikov. Zbornik letošnjega seminarja bo izšel in ga bomo dobili naknadno. Da je 4. poletna šola pomembna tudi za širši krog, je pokazal neoficialni sprejem pri rektorju Filozofske fakultete že prvi dan bivanja v Zagrebu in povabilo v mestno skupščino, kjer smo se srečali tudi s predstavniki tiska. Prevajalci, ki žele širiti novejšo (in starejšo) literaturo, pa so bili deležni prijetnega pogovora v klubu književnikov.

Mislim, da je največja vrednost seminarja srečanje z živo hrvatsko besedo, s kulturo, z utripom življenja — za to je živahno dubrovniško poletje idealna priložnost.

*

Med dejavnostmi mednarodnega slavističnega centra SR Srbije spada tudi vsakoletni (letos 5.) Skup slavista, ki gostuje na treh fakultetah: Filološki v Beogradu, in Filozofskih v Prištini in Novem Sadu. Od 1. do 20. septembra je 107 ljudi iz 27

držav (Evrope, Amerike, Avstralije) uporabljalo kot glavni, internacionalni jezik srbski. Seminar je bil dvodelen — 10 dni intenzivnega dela v Beogradu in nato 10-dnevna ekskurzija po Srbiji, Kosovu in Vojvodini.

Srečanje ni namenjeno začetnikom, pač pa onim, ki vsaj pasivno obvladajo jezik in poznajo srbsko zgodovino in kulturo. Predavanja so se tematsko vezala na srbski realizem in 150-letnico Letopisa Matice srpske. Velik poudarek je veljal lingvistički, tako splošni kot srbski. Ker so interesi seminaristov različni, smo imeli vsak dan na izbiro dvoje predavanj, ki sta se razlikovali po težini in tematiki. Nekatera predavanja (Mladenović, Đuro Daničić i njegov »Rat za srpski jezik i pravopis«, S. Marković, Doprinos Bore Stankovića srpskoj pripovedačkoj prozi, V. Vuković, Kosovo u srpskoj književnosti XIX veka, B. Novaković, O »Letopisu Matice srpske«, D. Živković, Lirika Branka Radičevića) smo poslušali na »licu mesta«, zato so bila skupna za vse.

Po predavanju, ki je trajalo dve šolski uri, smo se razdelili v 10 lektorskih skupin. Prvih 45 minut smo imenovali »upoznavanje sa Jugoslavijom« in so bile nekakšna priprava na ekskurzijo. Uvodni del je govoril o naši ureditvi, nato o prazgodovini, antiki, kasneje smo se omejili na srbsko srednjeveško zgodovino. Da bi se lektor odpočil, smo bili na vrsti mi. Vadili smo na literarnih tekstih — frazeologija, sinonimika... Za zaključek je sledilo kratko predavanje o kakšni specialni temi iz gramatike: uporaba sklonov, enklitike... Vsak dan je ena od skupin vadila akcent v fonolaboratoriju.

Za tiste, ki še niso bili utrjeni, so sledili še trije fakultativni tečaji:

1. tečaj zgodovine srhrv. jezika
2. tečaj iz akcentologije
3. tečaj iz ljudske književnosti.

Sama sem se udeleževala zadnjega, na njem so predavali profesorji Nedić, Pašićeva in Đorđevićeva. V kratkih 7 urah smo se seznanili z glavnimi razvojnimi črtami srbske epike do pesmi iz NOB. Zadnji dan nas je vse prizadela vest, da je dragi profesor Nedić preminul sredi dela, star komaj 55 let. Nismo mogli verjeti, da je umrl človek, ki nam je še pred nekaj dnevi s tako ljubeznijo predaval.

V času bivanja v Beogradu smo si v popoldanskih urah ogledali glavne znamenitosti

Beograda, novo Narodno biblioteko Srbije, galerijo fresk, Vukov in Dositejev muzej. V nedeljo smo se srečali z najnovjšo zgodovino Srbije — v Kragujevcu smo molče obšli Šumarice, presenetila nas je veličastnost Oplenca — zadužbine Karađorđevićev in skromno »glavno mesto« Karađorđa Petrovića — Topola. Po študijskem delu je sledil še napornejši — turistični. Naša pot je bila: Beograd—Niš—Vranje—Priština—Brezovica—Prizren—Peć—Valjevo—Tršić—Novi Sad—Sremski Karlovci—Beograd. Na poti smo si ogledali vse glavne znamenitosti — manastire Manasijo, Studenico, Dečane, Žičo, Pečko patrijaršijo, Bogorodico Ljeviško, Resavsko pečino, Čelekulo, rimsko naselje Mediano, Kosovo polje, Muratovo turbe. Presenečeni smo bili nad gostoljubnostjo ljudi — v vsakem kraju smo se srečali s predstavniki občine, gimnazij, fakultet, ki so nas seznanili z gospodarskimi in kulturnimi posebnostmi kraja. Če bi se morali odločiti za »naj« dan, potem je to prav gotovo bilo Vranje. Že v muzeju — rojstni hiši B. Stankovića se je pokazala prijazen in gostoljubnost, ki nas je spremljala ves sončni dan — do etnografskega muzeja, do kulturnega doma, kjer smo poslušali predavanje, od prvega presenečenja — nastopa folklorne skupine do naslednjega — »ručak sa domačinima«, kjer smo se tudi mi poskusili v »igranju kola«.

Zadnji dan ekskurzije smo se skupno z udeleženci Naučnog sastanka slavista, ki je istočasno potekal v Beogradu, udeležili otvoritve Vukovega sabora — manifestacije, ki se je vsako leto udeleži več tisoč Srbov. Imeli smo priložnost spoznati, da se ne časti vojni heroj, pač pa človek peresa, kulture.

Ekskurzija je bila naporna, vendar smo neposredno spoznali »živopisne manastire«, pisano življenje Srbije, Kosova in Vojvodine. Seznanili smo se s spremembami, z mešanico novega in starega načina življenja, z zgodovino, s kulturo. Srečali smo se z najmarkantnejšimi znanstveniki — lingvisti in slavisti — naj navedem samo Milko Ivić, Miloša Bandića, S. Markovića, Asima Peco...

Organizacija seminarja je bila dobra — vsak udeleženeec je pred prihodom na seminar prejel brošurico s programom: seznamom predavanj, turističnih ogledov in orientacijskima kartama Beograda in Srbije. Na poti po Srbiji smo bili dobro založeni s prospekti in kratkimi pregledi zgodovine najpomembnejših spomenikov. Na

zaključni slovesnosti v Beogradu smo vsi udeleženci prejeli spričevala o udeležbi na seminarju in skromen knjižni dar. Zaradi smrti profesorja Nedića je bilo slovo tiho in zadržano.

Primerjava seminarjev:

Oba seminarja imata svoje dobre in slabe strani. Če si najprej ogledamo Dubrovnik: Mislim, da je dvoje predavanj na dan odločno preveč — posebej za vroči julij. Bolje bi bilo, da bi dvoje predavanj teklo istočasno in bi se vsak odločal za eno — po svojih nagnjenjih. Lektorati so dobri, prav tako AV tečaja, ki sta najboljša možnost za učenje začetnikov. Menim, da bi Šola lahko organizirala tudi kakšen skupni ogled folklore ali koncerta in ne bi bilo to prepuščeno iniciativi posameznikov. Srbski seminar sicer opozarja, da ni namenjen začetnikom, vendar so štipendije

podeljene tudi njim. Zanje je preslabo poskrbljeno. Način organiziranja predavanj pa je zelo dober.

Ekskurzija je naporna, hkrati pa kulturno-umetnostno usmerjena. Seminaristi so izrazili željo, da bi si ogledali tudi kakšno tovarno, kombinat.

Na koncu še majhen predlog. Seminarjev se udeležujejo več ali manj seminaristi iz tujih držav, med jugoslovanskimi fakultetami pa, kolikor mi je znano, ne obstaja nobena konvencija o izmenjavi študentov. Mislim, da bi bilo tudi za slovenske študente-srbokroatiste zelo koristno srečanje z beograjskimi ali zagrebškimi, kot tudi za beograjske, zagrebške ali skopske sloveniste, da pridejo v Slovenijo.

Ivanka Koželj
Kamnik

Spomini

NEKAJ SPOMINOV NA PROFESORJA KOBLARJA

Najbolj zgodnji segajo v leta pred zadnjo svetovno vojno. Študentsko društvo Zarja je poleti 1939 priredilo v Bohinju svoj kulturno socialni teden. Vsak dan znova smo iz skednje v Stari Fužini, kjer smo prenočevali, hodili na trato ob cerkvi sv. Janeza in poslušali predavanja znanih kulturnih delavcev. Med njimi je bil tudi prof. Franc Koblar, ki je tisto jesen praznoval svojo 50-letnico. Predaval je stoje, oblečen slovesno črno, z metuljčkom pod vratom, in se z rokami opiral na mizo, ki smo si jo študentje sposodili bogve kje. Z vzravnano glavo, visokim čelom, nekoliko priprtimi očmi in odločno zarezanimi ustnicami je obravnaval perečo temo »Oseba in kultura«. Tista leta so bila nabita z duhovnim pritiskom in vojnimi grožnjami, spričo napredujočih totalitarnih sistemov so bili v nevarnosti oseba, kultura, narod in država. Koblar je svoje misli razvijal v obliki bipolarnih pojmov: povedal je, da resnično kulturo vse bolj ogroža porabniška civilizacija, ustvarjalno osebnost izenačujoča poprečnost, svobodo, zaupanje, strpnost in človečnost pa razni oblastni in nasilni totalitarizmi. Že tedaj je torej nedvoumno in javno izpovedal svojo zavze-

tost za kulturo kakor tudi nazorsko širino in politično demokratičnost. Njegova načela smo mladi poslušalci navdušeno sprejemali kot tista, ki nas obvezujejo za vse življenje.

Prva leta po osvoboditvi sva se nekajkrat srečala tudi na sprehodih v Tivoliju. Tako sva se v pozni jeseni 1949 našla v kostanjevem drevoredu, ki vodi k Cankarjevim brezam. Beseda je morala nanesti na Železnike in Koblarjeve vidnejše rojake; na pesnika Jerneja Levičnika, sociologa Antona Dermoto in planinca Janka Mlakarja. V zvezi s čebeličarjem Levičnikom me je dr. Koblar opozoril, da ni pisal samo krajše pesmi za almanah, temveč tudi spadal med tiste, ki so poskušali Slovencev dati ep. Napisal je namreč 9800 verzov in 15 spevov obsegajočo pripovedno pesnitev »Katoliška cerkev«. Delo je nastalo pod vplivom Danteja, Milтона in Klopstocka, je vsiljivo apologetičnega značaja in tudi jezikovno dokaj nebogljenost. V njem med drugim nastopajo avtorjeva mati, Čop in Smolnikar. Levičnikovi družbeni nazori so predmarčno konservativni. Slog pesnitve je bolj klasicističen in baročen kakor ro-

mantičen. Delo razodeva precejšnjo avtorjevo izobrazbo, a malo pesniške nadarjenosti. Zaradi omenjenih napak je tudi ostalo v rokopisu. Profesor mi je obljubil odtis svoje obširne razprave o tem in mi ga s posvetilom kmalu nato tudi poslal.

Naslednje leto spomladi smo v tedanjih klubskih prostorih Društva slovenskih književnikov v Mayerjevi hiši blizu tromostovja praznovali 70-letnico prof. Franceta Kidriča. Ko je prišlo do nagovorov na slavljenca, je vstal tudi dr. Koblar in med drugim ponosno izjavil tole: »Rojen sem bil v izrazito proletarski družini. Moj oče in mati sta kot žebjarja garala v vigenjcih. Tudi sam sem se vadil vihteti kladiivo, da bi jima po potrebi pomagal. Moja mlada leta so potekala v revščini, pomanjkanju in odrekanju. Tako bi mogel po svojem socialnem izvoru in trdi mladosti danes biti marksist. Družinska vzgoja me je nazorsko, kakor veste, usmerila drugam. Toda vcepila mi je prav tako, kakor da sem postal marksist, živ občutek za socialne krivice in proletarski ponos.« Ta Koblarjeva izjava mi je ostala do danes v zavesti; že tedaj sem jo razumel in tudi danes jo razumem tako, da je hotel z njo poudariti: Čutim se organski in enakopraven član nove družbe in želim, da me tudi drugi nimajo v njej za tujka.

V Slavističnem društvu smo dobro vedeli, da je stalno in preko mere vprežen v pedagoško in organizacijsko delo na akademiji za igralsko umetnost in pri Slovenski matici ter da si nalaga vedno novih dolžnosti na področju slovstvenozgodovinskih raziskav in urejanja pesnikov in pisateljev. Zlepa si ga nismo upali nadlegovati za predavanje v društvu; zato smo bili toliko bolj srečni, ko smo končno dobili njegov pristanek. Šlo je za zborovanje v Dolenjskih Toplicah jeseni 1959, na katerem naj bi predaval o osebnosti in umetnosti Dragotina Ketteja. Profesor si predavanja ni utegnil napisati, govoril je povsem prosto, a kljub temu do kraja zbrano, tehtno, intimno in sugestivno. Mladi poet je tako rekoč zaživel pred nami s svojim življenjskim zdravjem, igrivim humorjem, duhovno globino in harmonijo, izrazno naravnostjo in oblikovno sproščenostjo. Kakor je v svojem čudovitem govoru na Žalah povedal tudi prof. Slodnjak, smo navzoči to Koblarjevo predavanje občutili kot neposredno, celovito in enkratno podoživetje Ketteja. Če se ne motim, je neka tovari-

šica predavanje stenografirala, toda profesor z njenim zapisom in obenem s svojim predavanjem ni bil zadovoljen in nam ga ni dovolil objaviti.

Tokrat je bil že nared in oddan rokopis monografije o Simonu Gregorčiču. Nastala je na temelju dobrega poznavanja celotnega pesnikovega opusa, t. j. izvornih pesmi, prevodov in pisem, saj je Koblar v začetku petdesetih let uredil štiri knjige Zbranega dela. A tudi po vestni preučitvi in uporabi vseh dosegljivih virov in pričevanj o človeku in dobi, kar je razvidno iz obilnih dopolnil in gradiva. Avtor monografije nazorno podaja podobo takratnih političnih razmer na Goriškem, nato pa vzporedno s pesnikovim življenjem razčlenjuje tematiko in idejnost, a tudi slog, verz in obliko njegovih pesmi. Vsi smo nestrpnost pričakovali izid te slovstvene monografije, saj so dela te vrste redka, toda ni in ni je bilo v javnosti. V tistem času se je prof. Koblar ob najinih srečanjih na ljubljanskih ulicah pogosto sam od sebe ustavil in mi bridko tožil, kako njegov rokopis ponižujoče roma iz rok v roke, od strokovnjakov do laikov, nekdo od cenzorjev da je celó na rob besedila delal rdeče črte. Od avtorja monografije so želeli, da Gregorčiča priredi ustrezno »potrebam« novega časa; posebno pa jih je motila Koblarjeva ugotovitev, da je Mahničeva dogmatično neživljenjska in zato krivična kritika pesnika grenila in zavirala, da pa je njegova ustvarjalna moč po prvi knjigi tudi sicer, sama po sebi, začela pojemati. Koblar je bil pripravljen določena mesta prestilizirati in rokopis stvarno dopolniti, nikakor pa ni hotel privoliti v spreminjanje objektivne zgodovinske resnice o pesniku. Zadevo so zavlačevali polni dve leti, ki sta za avtorja pomenili čas neznosnega trpljenja in mu dokončno vzeli voljo, da bi napisal še monografijo o Stritarju in Ketteju, za kateri je že zbiral gradivo; nazadnje so ga s svojim postopanjem prisilili, da je proti svoji volji sprejel ponudbo druge založbe. Ob profesorjevih tožbah nisem mogel verjeti, da so si tako upali ravnati s priznanim in spoštovanim znanstvenikom, sodelavcem Osvobodilne fronte in končno — 70-letnikom.

Koblarjevo 80-letnico je Slavistično društvo hkrati s Slodnjakovo 70-letnico proslavilo v prostorih kluba poslancev. Kot takratni društveni predsednik sem v kratkem nago-

voru poskusil označiti delo in pomen obeh jubilejantov. Ko je prof. Koblar sprejel Miheličevo grafiko in šopek cvetja, je v odgovoru na moje besede dejal, da počastitve SD nikakor ni zaslužil. Prvič, ker organizacijsko ni v društvu nikdar delal, drugič, ker tudi z opravljenim znanstvenim delom nikakor ni zadovoljen. Ta avtokritičnost je marsikoga od navzočih presenetila, saj se ni ujemala z objektivno resnico o vrednosti njegovega dela, pa tudi ne s Koblarjevimi zunanjimi videzom, ki je razodeval samozavest. Toda njegove besede samokritike so bile vselej iskrene: ko je pisal drugo knjigo »Slovenske dramatike« in so delo prekinjale razne zdravstvene ovire, poškodbe in nerazpoloženja, mi je večkrat potožil, da mu je hudo, ker mu določene partije niso dovolj uspele in ker knjiga ne bo pravočasno v javnosti.

Kot urednik Zbranega dela Otona Župančiča sem si že doslej nabral najrazličnejših vtisov in skušenj o ljudeh, ki hranijo njegove rokopise, bodisi pesmi ali pisma. Nekateri ostajajo gluhi na večkratne javne pozive in osebne prošnje, drugi razodenejo, brž ko utegnejo, svojo kulturno zavest in dobro voljo. Prof. Koblar mi je sam prišel naproti: »Doma v Železnikih sem komaj otel pogube Župančičeva pisma Dermoti. Bila so v rokah ljudi, ki se niso zavedali njihove vrednosti. Sedem jih je in so slovstveno dokaj pomembna.« Ko sem jih prepisoval, sem spoznal, da datirajo iz časa, ko je pesnik s satirami in epigrami sodeloval pri »Naših zapiskih«. Zanimiva so predvsem zato, ker pojasnjujejo doslej neznano ozadje epigrama »Hlapec Jernej in njegova pravica«, navajajo razvojno vrsto variant zanj in osvetljujejo pesnikovo razmerje do J. Ev. Kreka. Prav tako me je tudi profesorjeva hči Anika nenaprosena obvestila, da je pri pregledovanju zapuščine Ivana Jagra, ki je prispela od vdove iz Amerike kot darilo za SAZU, nalletela na več Župančičevih dunajskih dopisnic arhitektu in na več arhitektovih osnutkov za Župančičeve in Cankarjeve prve knjige.

Najbolj strnjeno pa sem mogel z drugimi tovariši vred opazovati in občudovati prof. Koblarja v zadnjih letih kot odbornik Slovenske matice na sejah literarnega odseka in upravnega odbora. Ta ustanova mu je resnično prirasla k srcu, spremljal je vsako njeno knjigo od rokopisa do izida, bedel je nad vsakoletnim programom

in finančnimi sredstvi, sam zavzet z delom, je hvaležno sprejemal tudi naše pobude in očetovstvo skrbel za uslužbenca. Prizadeval si je, da bi Matica obdržala značaj vsenarodne kulturne ustanove in kvaliteten raven svojih izdaj, ter poudarjal, da ji v primeri z drugimi založbami ne gre za trgovske uspehe in dobičke. Jezil se je, predvsem pa je trpel, kadar so nas avtorji z obljubami in odlaganji vlekli za nos, ali oddajali jezikovno in pravopisno malomarne rokopise, ali v svojih delih razodevali sodobni panseksualizem in neresno razmerje do življenja, odklanjal pa je tudi sicer koristne, a preveč širokopotezne edicije, ki bi Matico pripeljale v finančne zagate. Odborniki smo se ob svojem predsedniku počutili kot družina pod modrim vodstvom in ob toplem ognjišču. To razmerje in počutje se je posebno izrazilo na intimni slovesnosti, ki smo mu jo priredili ob njegovih 85-letnici, dober mesec pred nepričakovano smrtjo. Ko so se vrstile besede hvaležnosti in občudovanja in smo mu poklonili akvarel Dore Plestenjakove, ki ponazarja njegove Železnike, je bil očitno srečen in ganjen. Tedaj je spet, in sicer v značilnem tehtnem in klenem slogu, spregovoril o svojem trpkem otroštvu in mladosti ter samokritično označil svoje delo, da nas je vse prevzelo. Žal mi je bilo in mi je še danes, da nismo vsega večera ali vsaj njegovih besed na skrivaj posneli na magnetofonski trak.

Spričo svoje nazorske širine in znanstvene resnicoljubnosti pa tudi človeške značajnosti in delavnosti je bil prof. Koblar deležen vsesplošnega spoštovanja; tisti, ki smo imeli čast z njim kakorkoli sodelovati, pa smo ga imeli še posebej iz srca radi. Odslej ga ne bomo več srečavali na ulici ne sodelovali z njim na sejah, toda njegova pokončna drža, poduhovljeni obraz, preudarna beseda, srčna dobrotina in topel stisk roke bodo živeli v nas tudi poslej, njegova znanstvena dela — monografije, študije, razprave, članki, komentarji in kritike — ter neprecenljivo organizacijsko delo pa so postali trajna sestavina slovenske kulturne zakladnice. Ločitev od človeka, čigar osebnost je bila do kraja skladna in zlahka in ki mu je bilo dano skoraj v celoti izpolniti življenjsko poslanstvo, je na srečo nekoliko manj težka, kakor je sicer zadnje slovo med ljudmi.

Joža Mahnič

II. gimnazija v Ljubljani

IZ TIŠINE NA ŽALAH

(Ob spominih na gimnazijska leta)

Na ljubljanskih Žalah je pokopanih (od l. 1906 naprej) že okrog 150 tisoč umrlih. In med to množico se marsikateremu obiskovalcu utrinjajo nešteti spomini.

Žale je krstil s tem imenom prof. Josip Wester. V gimnaziji je bil tudi meni učitelj za grščino v tretjem razredu. Čez desetletja sva se zadnjič srečala v arboret-skem parku Volčjega potoka. »Se še spominjate, kako smo dijaki navdušeno ploskali na šolski proslavi, ko ste vi govorili o Ljudevitu Gaju in je tedanji osmošolec Franc Ramovš deklamiral Preradovičevo pesem Putnik?« Živo se je spominjal skoraj vseh svojih študentov. In potem mi je napisal — tak, kot je zmerom bil, bister in mladostnega duha — še pismo, polno spodbud. Zdaj sta oba, Wester in Ramovš, na Žalah.

Zagledal sem se v čas pred 68 leti. Takrat se je ljubljanska II. državna gimnazija z licejsko knjižnico preselila v novo poslopje na Poljanski cesti. Prvošolcev nas je bilo za tri razrede. Moj razrednik je bil dr. Josip Pipenbacher, po znanju in svoji krepki »sokolski« postavi poseben veljak med profesorji. Učil nas je latinščino, nemščino in slovenščino; latinščine smo imeli po osem ur tedensko, slovenščine komaj tri. Takole nas je učil: »Dečki, pazite, kdaj se piše predlog s in kdaj z. Poslušajte: *čečeshakpošest*. Ali slišite soglasnike v tej sestavljenki zlogov? Samo pred besedo, ki se začne z enim od teh soglasnikov, pišete predlog s. Zdaj pa prisluhnite, kateri soglasniki zvenijo iz zloženke *bidgajlemenarveže*. In pred temi soglasniki postavljamo predlog z. Dečki, zapomnite si: *bidgajlemenarveže* — *čečefohakpošest*.« Ali pa pozneje nekoč pri latinščini: razčlenjevali smo heksameter, prevajali posamezne besede, dognali misel, izrečeno v precej zapletenem stavku, potem pa je nekdo v šolski klopi poklican, da še enkrat glasno prebere daktilski šesterec. Toda fant, kakor da poprej ni bil med nami, nikakor ne more ujeti ustreznega tekočega ritma. Pipec (tako se je imenoval Pipenbacher v dijaškem žargonu) je umolknil, dolgo potrpečljivo molči, gleda nekam zunaj šolskega okna, ali naenkrat veselo predrami ves razred: »Quádrupedánte putrém sonitú quatit úngula cámpum! Kaj ni to lepo — heksameter, ki teče kakor iz velca. Quádrupedante... kar sliši se,

kako jezdec dirja, kako udarjajo kopita: *quádrupedante*...«

V prvi šoli nam je razlagal prirodopis mladi dr. Gvidon Sajovic. On nas je prvi peljal v muzej, v razredu pa nas je brž seznanil z Erjavcem: zavzeto smo poslušali, ko nam je s svojim čistim mladeniškim glasom bral Erjavčeve pripovedi o mravlji, raku, žabi. Tako se je zgodilo, da sva potem z drugošolcem Albinom Seliškarjem že kar sredi zime pohitela v Taškarjev boršt na ljubljanskem Posavju stikat po drevesih za drobnimi žuželkami.

Pa kje si že, Janže Novak iz Notranjih goric? Ko sva bila prvošolca in smo imeli ob semestru nekaj dni počitnic, si mi ti napisal prvo kartico z Barja: »To ti je hec tu na kmetih!« Nemiren in včasih ves sanjav. Pa si v četrti šoli napisal v šolski nalogi: okrog mene po Barju so sanjale breze. Takrat nam je razlagal slovenščino in po malem nekaj slovenskega slovstva Jakob Teršan. Ob vračanju pregledanih šolskih nalog je s katedra poklical Novaka: »Kaj se pa to pravi, le komu šine v glavo, da breze sanjajo — kaj takega piše le kakšen Ivan Cankar!«

Pod Avstrijo smo tudi na utrakvistični državni gimnaziji imeli dvakrat toliko nemščine kot slovenščine. V višjih razredih smo npr. še latinščino in grščino mlátili le v nemškem učnem jeziku. Pri pouku slovenščine smo dobili skoraj vsako leto drugega profesorja. Pa jih slišim, kako nam razlagajo: sproščeno nasmejani suplent Fr. Pavlič (s pohlinovskim šestercem: piščeta, pure, rade, kopuni, kostruni, teleta), profesorski profesor dr. Fran Ilešič (ko razčlenja Njogošev Gorski vijenac), ali pa v osmem razredu živahni in zelo razgledani Iv. Mazovec (ko nam iz vseh virov dotedanje domače literature približuje tisto, kar gre mlademu človeku tudi v srce). Pa Adolf Robida: nepozaben, kako je v sedmem in osmem razredu na široko začel odpirati razglede tudi po svetovni literaturi, daleč vstran od tistih suhoparnosti, ki so bile zbrane v učni knjigi Leitfaden der deutschen Literaturgeschichte. Seveda je bila takrat pri nas še huda, huda revščina v primerjavi z bogastvom knjig, ki jih imajo na voljo današnji študenti. Npr. Ibsena smo lahko brali le iz drobno tiskanih brošuric leipziške založbe Reclam. Radi so pa pomagali tistim, ki smo se zanimali za slovstvo, tudi v licejski

(pozneje študijski) knjižnici, ki jo je sprva vodil Luka Pintar, za njim Avgust Žigon.

Koliko živih obrazov iz dijaških let! Zdaj so ti učitelji že vsi daleč onstran naše današnje »resničnosti«. In še večina tedanjih mladeničev, ki smo si bili v gimnaziji blizu, je že odšla: zdravnik dr. Ivan Černe, pravnik dr. Jože Černe, dr. Jakob Šolar, prof. Jože Kovač, dr. Albin Seliškar, Mirko Kragelj, dr. Aleksander Lunaček... Ob grobovih je pogled nazaj v mlada leta čistejši, vse, kar je bilo razburljivega, se je umirilo, in iz megle, ki je zastrla preteklost, se prikažejo živi obrazi umrlih življenjskih sopotnikov, tisti pravi, resnični obrazi. Tako se včasih zagledaš še v raznotere navidezne malenkosti, ki pa so vendarle ostale v spominu, ker so nekoč kakor hormoni spodbujale duha in srce. In vse bolj spoznaš tudi skrite stiske, zamolčane bolečine marsikaterega svojega sodobnika.

Poiskal sem na Žalah grob sošolca in prijatelja, ki me je njegova smrt presenetila, ko je bil že pokopan. Dr. Stanko Leben je umrl v juliju 1973. Ko se je vračal z Rožnika, ga je na prehodu v mesto podrlo motorno kolo v smrt. Po njegovi želji so ga pokopali čisto na tihem, v dnevnem časopisu ni bilo nobene osmrtnice.

V gimnazijskih letih sva z Lebnom hodila v literarni krožek pri Izidorju Cankarju. Jeseni 1910 je Izidor že začel pisati Obiske, zraven pa je mladim študentom v literarnem krožku postal izvrsten mentor. Pozneje, ko je z reformatorsko vnemo prevzel Dom in svet kot samostojen urednik, nam je bral, ocenjeval dobljene prispevke,

tudi Majcnove, Bevkove, prinašal nam je z Dunaja Krausovo Die Fackel, glasilo žgogče družbene kritike, z ostroumnim umetnostnoteoretičnim razglabljanjem pa odkrival miselni in čustveni svet tedanje Evrope, iz katerega je izšla tudi njegova umetnina S poti (1913), »priča mladostnih bojev in razmišljanj«, življenjska izpoved razdvojenega razumnika. In vse, kar je sam napisal, je izražalo tudi tenkočutno ljubezen do slovenske govorice. Sicer pa so o mnogostranski dejavnosti Izidorja Cankarja, o prodornih energijah duha njegove ustvarjalnosti, o njegovi človeškosti in razvoju njegove osebnosti pisali natančneje in z nemajhnim spoštovanjem Koblar, Legiša, Stele, Štih in še marsikdo. Manj znana pa je tragika, ki je napolnila drugo polovico njegovega življenja. Izidor Cankar je umrl l. 1958. Ob spominskem kvačru, na katerem je vklesano njegovo ime, stoji lesen križ z imenom Kajtimara (to ime spominja na grozno smrt njegove male hčerke). Grob je zdaj prerasla zelečina bršljana, tako da se komaj še vidi iz ozadja napis (a tik ob grobu je smetišče, kamor znašajo iz soseske odpadke). Zaustavilo me je ob Izidorjevem grobu — beseda in zamolčanost dr. Izidorja Cankarja sta že marsikoga navdihnili v nenavadno premišljevanje.

Na Žalah so grobovi talcev. In mnogo drugih pretresljivih spominov. Pa ni čudno, da človek kdaj začuti potrebo: moram jih obiskati. Tam je tišina, ki nam preciščuje življenjsko spoznanje, tišina, ki govori predvsem o neminljivih duhovnih vrednotah.

Ciril Jeglič
Ljubljana

Vprašali ste

KAJ JE SIŽE?

Kaj natančneje označuje beseda *siže*?

M. P.
Velenje

V SP piše, da je to *predmet, snov* (zvečine umetniškega dela), pri Verbincu še, da je lahko tudi *motiv, glavna téma, vsebina*. Beseda je iz francoščine (sujet).

Že razmeroma raznorodno navajanje različnih možnih soznačnic, ki nikakor ne merijo na docela isto raven (književne) umetnine (snov : motiv : glavna téma : vsebina), daje sklepati, da je raba besede zares

ohlapna, da lahko računa na več pomenov, ali pa na pomen, ki je samo približen, medel, območen — kakor se v takšnih primerih večkrat dogaja.

1. Dosledno viru besede bi bil označeni pomen *snov*. Vendar imamo za ta del več kar ustreznih in udomačenih slovenskih in tujih izrazov (npr. predmet, snov), tako da se zdi uvajanje dodatnega nepotrebno, nefunkcionalno (je pa mogoče *siže* tu in tam brati tudi tako; vendar bolj iz snobizma kakor iz resničnega razumevanja).

2. V vlogi pojmovnega ločevanja se je povezano z našo besedo bolj udomačil pomen dogajalo konkretizirane in časovno-vzročno zaokrožene snovi, tkim. *zgodbe* ali *fabule* (pri tem ne smemo besede *zgodba* razumeti literarno vrstno, npr. v zvezi *kratka zgodba* < *short-story*, marveč kot dogajanje oziroma spreminjanje stanj, začeto in zaključeno z začetkom in koncem, med katerima obstaja smiselna, logična odvisnost; v šolskem žargonu vsebina).

3. V sodobni literarni vedi pa se je pojavila potreba po nadaljnjem pojmovnem ločevanju v zvezi s takšno rabo. *Siže* kot snov/zgodbo lahko razumemo (tudi referiramo) na dva temeljna načina: ali na način naravne časovne zaporejenosti ali pa na način literarne organiziranosti. Razlika je posebno očitna pri tkim. analitičnih gradnjah, kjer dogajalni sedanjek prekinjajo različne retrospekcije ali perspekcije (pogledi nazaj in naprej). — Prešernov Krst pri Savici je mogoče kot dogajanje/zgodbo na kratko povedati: a) Staroslovenska pograbska skupnost je ob Blejskem jezeru živela srečno, dokler se niso začele pokristjanjevalske vojske. Takrat je moral v boj tudi Črtomir, ki je dotlej doživljal mladostno vzneseno ljubezen z Bogomilo; v odločilnem, zadnjem boju pri Ajdovskem gradu je bil s svojo vojsko poražen; upal je še, kot ubežnik, na Bogomilino ljubezen in na zasebno srečo, toda odpovedati se je moral tudi njej in se krstiti (logika časovne zaporejenosti). b) V odločilnem boju med kristjani in staroslovenskimi pogani je bila pri Ajdovskem grad-

cu Črtomirova vojska poražena, Črtomir je ubežal. Pred tem je doživljal ob Blejskem jezeru najsrečnejše dni svojega življenja — v ljubezni do Bogomile. Zdaj, poražen, upa vanjo, v zasebno srečo, toda odpovedati se mora tudi Bogomili, prekrti se (literarna zaporejenost! Zaradi ustreznega učinka je dogajanje iz Uvoda izvzeto iz »normalnega« časovnega zaporedja in izpostavljeno v začetek.)

V poimenovanju enega in drugega pa sodobna literarna veda ni enotna. Ruski formalisti, ki so bržkone prvi uvedli ustrezno razlikovanje, so s *siže* (sjužet) poimenovali literarno organizirano dogajanje (Krst pri Savici pod b); za njimi je enako rabo povzel tudi velik del sodobne zahodne književne vede. Tu in tam, med drugimi tudi Hrvati, pa rabijo reč obratno: *siže* jim je *časovno* zaporejeno dogajanje (Krst pod a). Naša literarno-strokovna terminologija za ta del še ni docela opredeljena, v glavnem se razlike niti ne zaveda; vendar se zdi smotno, pristati na najbolj razširjeno rabo: *siže* je *literarno* organizirana zgodba. Na ta način se pojem vključuje v poglavje o literarni zgradbi. (Ob robu kaže opozoriti, da angleška literarna veda na podoben način razlikuje med *story* in *plot*; *story* označuje zgodbo, ki je organizirana po časovni logiki, *plot* zgodbo, ki je organizirana po vzročni logiki; »umrl je kralj, za njim je umrla še kraljica« : »umrl je kralj, za njim je od žalosti umrla še kraljica«; *plot* v tem primeru kaže lastnosti sižeja.)

Matjaž Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

V OCENO SMO PREJELI

Od Mestnega gledališča ljubljanskega

Zivo gledališče III, Pogledi na slovensko gledališče v letih 1945—1970, ur. Dušan Tomše; Knjižnica MGL 65, Lj, 1975

Od Mladike v Trstu

Draga 74, Slovenec med domom in svetom, ur. dr. Marjan Bajc, Marij Maver, dr. Franc Mijač in Danilo Pertot, Trst 1975

Od dr. dr. Rudolfa Trofenika v Münchnu

Edelgard Albrecht, Ortsnamen Serbiens in türkischen geographischen Werken des

XVI-XVIII. Jahrhunderts, Litterae balcanicae I, 1975.

Annelies Lägroid, Die russischen Lehnwörter im Slovenischen, 1973.

Gerhard Giesemann, Zur Entwicklung des slovenischen Nationaltheaters, 1975.

Publikacije v spomin pokojnega slavista Aloisa Schmausa: gl. oceno v tem zvezku!

Katalog oziroma bibliografski prospekt založbe Dr. dr. Rudolf Trofenik v Münchnu.